

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัย
ดังนี้

2.1 แนวคิดระบบโครงสร้างอำนาจแบบอุปถัมภ์ (Patron-Client System)

ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นรากฐานของการจัดกลุ่มที่เรียกกันว่า "กลุ่มอุปถัมภ์" กลุ่มอุปถัมภ์เป็นกลุ่มที่มีการจัดสมาชิกของกลุ่มลดหลั่นเป็นชั้น ตามปกติจะมีผู้นำคนหนึ่งและมีลูกน้องจำนวนหนึ่ง ผู้นำสามารถผูกพันความจงรักภักดีของลูกน้องไว้โดยการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่ลูกน้องได้อย่างเป็นที่พอใจทั่วหน้า สำหรับผู้ที่จะเป็นผู้นำกลุ่มอุปถัมภ์จะต้องเป็นบุคคลที่มีอำนาจ และหรือมีทรัพย์สินเงินทอง ผู้นำดังกล่าวอาจเป็นข้าราชการพ่อค้าหรือแม้แต่ชาวนาที่ร่ำรวยก็ได้ และ Scott (อ้างถึงใน พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2533 : 12) กล่าวว่าระบบอุปถัมภ์ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนสองกลุ่มที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กันและกัน โดยพื้นฐานแล้วความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์มีแก่นที่สำคัญอยู่ 3 ประการ

ประการที่ 1 เป็นความสัมพันธ์ที่พัฒนาขึ้นมาระหว่างคนสองคนที่มีความไม่เท่ากันในด้านสถานะความมั่นคง และอิทธิพล

ประการที่ 2 การก่อรูป (Formation) และการคงอยู่ (Maintenance) ของความสัมพันธ์ขึ้นกับการพึ่งพากันและกันในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ

ประการที่ 3 พัฒนาการและการคงอยู่ของความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์จะใช้ความสัมพันธ์แบบซึ่งหน้า (Face-to-Face)

นอกจากภาพของความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้ใต้อุปถัมภ์ที่นำมาเสนอมาแล้ว ยังมีอีกด้านหนึ่งของระบบอุปถัมภ์ ซึ่งเป็นภาพที่แฝงเร้นอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์แบบนี้ Popkin (อ้างถึงใน พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต, 2533 : 13) มีความเห็นว่าความสัมพันธ์กับผู้ใต้อุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์เรื่องอำนาจ โดยที่ผู้อุปถัมภ์จะกันไม่ให้อีกฝ่ายหนึ่งรวมตัวกันเพื่อเพิ่มอำนาจต่อตรงกับตนเอง

พยายามปิดกั้นทางเลือกต่างๆ ของผู้ใต้อุปถัมภ์และในด้านแง่รึ้นของระบบอุปถัมภ์นี้เป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่แลกเปลี่ยนอย่างไม่เท่าเทียมกันระหว่างสองกลุ่ม กล่าวคือ สิ่งที่เจ้านายมอบให้เป็นการคุ้มครองมีลักษณะ "ประทานมาด้วยความกรุณา" แต่สิ่งที่ลูกน้องเสนอให้มีลักษณะเป็นทางการ "ตอบแทนบุญคุณ" ในการดำรงรักษาระบบนี้มีการสร้างอุดมการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าระบบอุปถัมภ์เป็นไปตามธรรมชาติ และบางส่วนได้กลายเป็นค่านิยมประจำใจของผู้น้อยไป เช่น "อาสาเจ้านายตาย อาสาขายแต่พอแรง" เมื่อสังคมพัฒนาเป็นระบบใหม่ที่เน้นการแข่งขันมากกว่าอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของเจ้านาย ระบบอุปถัมภ์ สมัยใหม่ก็ได้มีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับหลักการแข่งกันโดยผู้อุปถัมภ์ให้กลไก 2 อย่าง คือ

1. สร้างความรู้สึกให้เกิดในหมู่ผู้น้อยว่าตนเองได้รับความเมตตากรุณาหรือโปรดปรานเป็นพิเศษ

2. จัดลำดับชั้นของอภิสิทธิ์ (Hierarchy of Privilege) ในลักษณะการแลกเปลี่ยน คือ ถ้าใครซื่อสัตย์มาก ก็จะได้รับรางวัลตอบแทนมาก จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์เป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะสองด้านที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวเอง ด้านหนึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนสองกลุ่ม คือ ผู้อุปถัมภ์จะให้ความคุ้มครองหรือช่วยเหลือเมื่อยามผู้ใต้อุปถัมภ์ของตนเดือดร้อนและคอยแจกจ่ายผลประโยชน์ให้อย่างเป็นธรรมในขณะที่ผู้ใต้อุปถัมภ์จะต้องให้ความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดีและการรับใช้แก่เจ้านายของตน แต่อีกด้านหนึ่งของระบบอุปถัมภ์นั้น แสดงให้เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบของเจ้านายที่มีต่อลูกน้อง เช่น การให้เช่าที่ทำกิน การให้กู้ยืมเงินตรา โดยคิดค่าตอบแทนสูง ส่วนลูกน้องกลับไม่รู้สึกว่าตนเองถูกขูดรีด แต่กลับรู้สึกกว่าตนเองได้รับความช่วยเหลือและต้องตอบแทนบุญคุณ นี่คือนิยามสองด้านที่ขัดแย้งกันของระบบอุปถัมภ์ที่มีโครงสร้างอำนาจภายใต้ระบบอุปถัมภ์เรา จะเห็นว่าระบบอุปถัมภ์นี้มีโครงสร้างอำนาจเป็นแนวดิ่ง มีลำดับชั้นที่แน่นอนในเรื่องตำแหน่งและอำนาจ และมีลักษณะเป็นปิรามิดของอำนาจ สำหรับผู้ที่ที่เป็นเจ้านายหรือลูกพี่ในกลุ่มอุปถัมภ์นั้น มักจะเป็นผู้ที่มีตำแหน่ง ทรัพย์สินและอิทธิพล ยังมีทรัพยากรเหล่านี้มากเท่าไร ก็ทำให้กลุ่มอุปถัมภ์มีความเข้มแข็งมากขึ้น

จากความสัมพันธ์แบบนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางการเมืองและมีลักษณะพิเศษไปจากโครงสร้างทางการเมืองแบบกลุ่ม ดังนี้

1. ระบบนี้ขึ้นอยู่กับตัวผู้นำ (ผู้อุปถัมภ์) เพียงคนเดียว

2. การก่อตัวและโครงสร้างของระบบผู้นำเป็นจุดศูนย์กลางและผู้นำเป็นผู้ที่ก่อให้เกิด

ความสัมพันธ์

3. ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ในทางดี ความรู้สึกว่าร่วมกันระหว่างผู้อุปถัมภ์ ซึ่งต่างถือว่าผู้อุปถัมภ์คนเดียวกัน

4. วัตถุประสงค์ที่ผู้อุปถัมภ์และผู้รับอุปถัมภ์คงความสัมพันธ์ไว้ต่อกัน ได้แก่การแสวงหาผลประโยชน์ของแต่ละฝ่าย

5. ผลประโยชน์ที่แต่ละฝ่ายแสวงหาผันแปรไปตามความแตกต่างของฐานะ เช่น ผู้อุปถัมภ์ต้องการอำนาจชื่อเสียง เกียรติยศ ส่วนลูกน้องต้องการเงินและการคุ้มครอง

6. สายใยแห่งความสัมพันธ์รูปแบบนี้ขึ้นอยู่กับความมั่นคงและอำนาจของผู้อุปถัมภ์ว่าผู้อุปถัมภ์สามารถควบคุมผลประโยชน์และการแบ่งสรรผลประโยชน์นั้น

7. ความสัมพันธ์รูปแบบนี้ขึ้นอยู่กับความมั่นคงและอำนาจของผู้อุปถัมภ์ ว่าผู้อุปถัมภ์สามารถควบคุมผลประโยชน์และการแบ่งสรรผลประโยชน์นั้น

8. ความสัมพันธ์รูปแบบนี้ประกอบไปด้วยการมีผู้ใต้อุปถัมภ์มากมายหลายชั้น ตั้งแต่ผู้อยู่ใกล้ชิดผู้อุปถัมภ์มากที่สุด ไปจนถึงผู้ที่รู้จักคุ้นเคยกันเพียงเล็กน้อย ความสัมพันธ์ดังกล่าวต้องมีการพบปะติดต่อกันอย่างใกล้ชิด

Herbert J. Rubin (อ้างจาก สุกิจ เจริญรัตนกุล, 2529) ในการศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของไทย พบว่าลักษณะโครงสร้างของประเทศไทยมีลักษณะบางประการที่คล้ายกับประเทศอังกฤษ สมัยต้นราชวงศ์ Stuart ในประเด็นต่อไปนี้

1. การแข่งขันทางการเมืองถูกจำกัดอยู่ในเพียงกลุ่มชนชนนากลุ่มน้อยที่มีค่านิยมรวมกัน
2. ช่องว่างในหมู่ชนชั้นนำส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนกลุ่มส่วนตัวที่มุ่งให้ได้มาซึ่งอำนาจ ความมั่งคั่ง และ ยศ ฐานบรรดาศักดิ์มากกว่าที่จะตั้งอยู่บนเรื่องนโยบายหรืออุดมการณ์
3. ชนชั้นนำผู้มั่งคั่งที่มีศักยภาพแห่งอำนาจที่เป็นช่องทางอย่างเป็นทางการที่จะเข้าถึงอิทธิพลทางการเมืองน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับแล้ว (กับข้าราชการ)

ซึ่งในการแข่งขันทางการเมืองในขอบข่ายอันคับแคบของชนชั้นนำทางการเมืองไทย หน่วยการแข่งขันอยู่ที่กลุ่มบุคคลซึ่งจัดตั้งขึ้นมาตามรูปแบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับลูกน้อง รากฐานของชีวิตการเมืองไทยได้แก่กลุ่มผู้มีอำนาจ ซึ่งจะทำตัวเสมือนปิรามิดความผูกพันแบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับลูก

น้อง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ส่วนบุคคลในแนวคิดที่กลุ่มอำนาจพึ่งพาต่อความเป็นผู้นำ เพื่อเสถียรภาพของตนเอง

นายหรือผู้ใหญ่(Patron) ในประเทศไทยได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นพวกที่มีอำนาจเด็ดขาด ผู้ใดแสดงความกังขาไม่ได้เลย ผู้น้อย(Client) ต้องอยู่ในฐานะที่ต้องเกรงผู้ใหญ่ ขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็ถูกคาดหวังว่าจะต้องปฏิบัติต่อผู้น้อยในลักษณะที่ความเป็นห่วงเป็นใย มีความเมตตากรุณา ผู้ใหญ่จะต้องให้ความช่วยเหลือกับผู้น้อยและจะต้องไม่ไปครอบงำผู้นาจจนถึงกับเป็นการทำลายเสรีภาพส่วนตัว

อดิน ระพีพัฒน์ มองการรวมกลุ่มทางการเมืองและลักษณะโครงสร้างแบบผู้อุปถัมภ์และลูกน้อง โดยแยกประเด็นดังนี้

1. โครงสร้างทางสังคมไทย เป็นรูปแบบของการอุปถัมภ์เน้นความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นจุดสำคัญ นั่นคือความใกล้ชิดและเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกัน ผู้อุปถัมภ์จะอยู่ในฐานะที่สูงกว่าผู้อุปถัมภ์ คุณสมบัติผู้อุปถัมภ์ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณสมบัติส่วนตัวของบุคคล ดังนั้นจึงมีการให้ความสำคัญผู้นากลุ่มมาก

2. คุณค่าทางสังคมของคนไทย ตั้งอยู่บนคุณค่าความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็น หลักดังนั้นผู้อุปถัมภ์จึงมีคุณสมบัติเป็นไปตามความคาดหวังของผู้ที่เป็นลูกน้อง เช่น การให้ความช่วยเหลือ ความเป็นลูกพี่ เพื่อนที่ดี นักเลง ความเกรงใจ บุญคุณ ความเคารพ อาวุโสและความใกล้ชิด จึงเป็นคุณค่าที่จะนำมาพิจารณาในลักษณะการเมือง

ในโครงสร้างทางสังคมของไทยนั้น ความสัมพันธ์ของคนไทยในยุคปัจจุบันมิได้มีลักษณะของความเป็นไทยที่แตกต่างไปจากอดีตที่ผ่านมา ความสัมพันธ์ต่างระดับและเป็นความสัมพันธ์ส่วนตัวจะปรากฏอยู่ในทุกระดับของสังคมไทย ความสัมพันธ์รูปแบบของการอุปถัมภ์เป็นโครงข่ายของการติดต่อสัมพันธ์ที่แผ่แทรกไปในทุกสัดส่วนของสังคม และทำหน้าที่ประสานสังคมเข้าด้วยกัน และก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นและทำให้มีความขัดแย้งกันน้อยมากในสังคมไทย

จากการศึกษาของ Lucian M. Hanks พบว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางการเมืองและการจัดลำดับชั้นของสังคมไทยมาก ความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อเรื่องสถานะและบทบาทในกระบวนการทางสังคมและการเมืองไทย ทั้งนี้คนส่วนใหญ่เห็นว่าการเมืองเป็นเรื่องของ “ดวงชะตา” อำนาจกำหนดจากคุณธรรมความดี คุณธรรมของสิ่งต่าง ๆ ในสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ เป็นเรื่องกำหนด

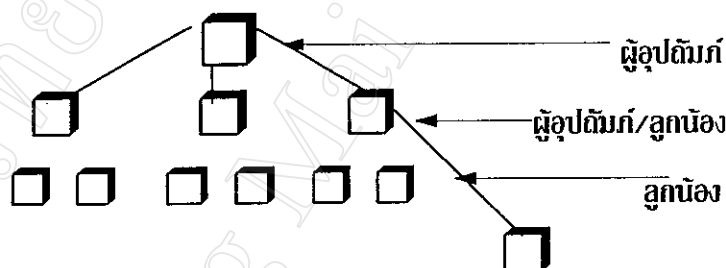
สถานะทุกสิ่งในจักรวาล คุณธรรมคือความดีที่มีอยู่ในสรรพสิ่งทั้งหลาย ขนาดความเป็นผลมาจากกรรม และจักรวาลก็อยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม สถานะของบุคคลหนึ่งเป็นผลมาจากกรรมของตนเอง ดังนั้นทุกคนจะต้องรับผิดชอบต่อผลกรรมของตนเองในสังคม สถานะของบุคคลหนึ่งอาจวัดได้โดยขนาดที่ว่าเขาต้องขึ้นอยู่กับอำนาจของผู้อื่นเพียงใด และในการเมืองไทยถือว่าคุณธรรมและอำนาจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ใครมีอำนาจย่อมเป็นคนดีและเหมาะสมที่จะมีอำนาจ มีโชคมาก ดังนั้นค่านิยมจึงเกิดขึ้นหากผู้ใดประพฤติชอบก็จะนำไปสู่ความก้าวหน้าทางฐานะ ฐานะที่นำไปสู่อำนาจและหน้าที่แต่ละอย่างย่อมมีคุณธรรมอยู่ด้วย ผู้มีฐานะในแต่ละชั้นมีความโน้มเอียงที่จะมีความรับผิดชอบและความประพฤติอันเหมาะสม

จากปัจจัยที่คนไทยยึดมั่นในคำสั่งสอนของพุทธศาสนา ดังนั้นจึงยึดวิถีชีวิตจากศาสนา พุทธศาสนาส่งเสริมให้คนมีค่านิยมปัจเจกชนและฝึกฝนศาสนกิจ คนทั่วไปสามารถแสวงหาความมั่งคั่งได้ เมื่อมั่งคั่งแล้วก็มุ่งการทำบุญเพื่อการสะสมบุญ ดังนั้นจึงก่อให้เกิดผู้มีบุญมากย่อมมีอำนาจมาก การมีสถานภาพหรือฐานะที่เหนือกว่าย่อมสามารถชักจูงให้คนมีความเชื่อที่ว่า ผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองคือผู้ที่สั่งสมบุญได้มากกว่าคนอื่น ดังนั้น “บุญ” จึงเป็นเรื่องของคนในสังคมและโอกาสที่จะก้าวหน้าสูงขึ้นไปในสังคมและบุคคลอื่นจะเคลื่อนย้ายบทบาทของตนไปตามตำแหน่งต่างๆ ที่สังคมกำหนดไว้ สถานะของบุคคลผู้ที่มีบุญน้อยย่อมพึ่งพาและขอความช่วยเหลือจากผู้มีบุญมาก การให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ของผู้ที่มีฐานะดี (ครอบครัวทรัพยากรในสังคมมาก) ก็ถือเป็นการทำบุญและสะสมบุญ สภาพดังกล่าวก่อให้เกิด กลุ่มบริวารหรือการนำไปสู่ตัวแบบระบบอุปถัมภ์ในที่สุด การแสวงหาผู้อุปถัมภ์และผู้ได้อุปถัมภ์จะดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องไม่รู้จบและตกผลึกกลายเป็นสถาบันทางการเมืองที่มีเสถียรภาพ แต่ขณะเดียวกันบทบาทรูปแบบนี้ก็ไม่เคยเปลี่ยนแปลงเป็นพฤติกรรมในลักษณะใหม่ที่ผิดแผกไปจากเดิม

จากสภาพดังกล่าวก่อให้เกิดความสำนึกของคนไทยเกี่ยวกับความสัมพันธ์รูปแบบอุปถัมภ์ขึ้นในกระบวนการทางการเมือง ซึ่ง Neher เคยวิจัยใน “ อาสาสมัครจังหวัดในภาคเหนือของประเทศไทย ” โดยผลจากการวิจัยพบว่า ผู้นำระดับจังหวัดแสดงความเห็นว่าความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์กับลูกน้องเป็นส่วนหนึ่งในการเมืองไทย ร้อยละ 84 ของผู้ที่ถูกสัมภาษณ์ยอมรับว่าความสัมพันธ์ส่วนตัวสำคัญกว่าความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ อันจะทำให้งานที่สำคัญอย่างใดอย่างหนึ่งสำเร็จรวดเร็ว ร้อยละ 78 เห็นด้วยว่า ถ้าผู้ต่ำช่วยเหลือเจ้านายของเขาแล้ว ก็เป็นเรื่องที่จำเป็นที่เจ้านายจะต้องให้การตอบแทนในรูปแบบหนึ่งแบบใด ข้าราชการบางคนก็คอร์รัปชัน เพื่อให้รางวัลกับลูกน้องของตน เมื่อคนใดคนหนึ่งได้เป็นใหญ่เหนือคนอื่น เขา

มักจะใช้ฐานะของนั้นเพื่อประโยชน์ให้กับตนเอง และเป็นสิ่งที่สำคัญมากที่จะต้องมอบรางวัลให้กับลูกน้อง ถ้าหากต้องการลูกน้องที่ซื่อสัตย์จงรักภักดี

ชัยอนันต์ สมุทวณิช (2533) ได้กล่าวถึงลักษณะความสัมพันธ์แบบผู้อุปถัมภ์แบบผู้อุปถัมภ์-ลูกน้องนี้ว่า มีลักษณะที่คล้ายกับความสัมพันธ์ระหว่างนายและไพร่ในสมัยโบราณ และแม้แต่ในปัจจุบันความสัมพันธ์ในลักษณะเช่นนี้ยังคงมีอยู่มาก แม้ว่าจะมีโครงสร้างขององค์การสมัยใหม่มาใช้ในสังคมไทย อันเนื่องจากการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปก็ตาม โครงสร้างสมัยใหม่จึงกลายเป็นโครงสร้างที่กำหนดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ในขณะที่โครงสร้างเดิมแบบผู้อุปถัมภ์กับลูกน้องยังคงเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ส่วนบุคคลที่ไม่เป็นทางการและในทางปฏิบัติแล้ว ความสัมพันธ์แบบดังกล่าวมีความสำคัญและมีอิทธิพลมากกว่าความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการเสียอีก เราอาจแสดงถึงความสัมพันธ์แบบ ผู้อุปถัมภ์-ลูกน้องได้ดังภาพที่ 2.1-1

ภาพ 2.1-1 ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับลูกน้อง

โดยพื้นฐานแล้วสังคมไทยยังไม่ได้พัฒนาจากโครงสร้างแบบผู้อุปถัมภ์-ลูกน้อง ไปเป็นโครงสร้างแบบกลุ่มผลประโยชน์ จากอิทธิพลของโครงสร้างสังคมดังกล่าวได้มีผลต่อเนื่องแท้ของสังคมและโครงสร้างทางการเมืองไทยอย่างเห็นได้ชัด แม้ว่าจะมีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาอย่างเป็นทางการ เช่น การจัดตั้งพรรคการเมืองหรือการจัดตั้งหน่วยงานราชการแบบสมัยใหม่ขึ้น แต่ภายในโครงสร้างที่เป็นทางการของพรรคและแผนภูมิกำหนดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการของหน่วยงานต่าง ๆ ยังมีโครงสร้างแบบผู้อุปถัมภ์กับลูกน้องอยู่ ซึ่งแม้จะได้มีการยอมรับอย่างเป็นทางการ แต่มีอิทธิพลต่อการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในองค์การเป็นอย่างมาก

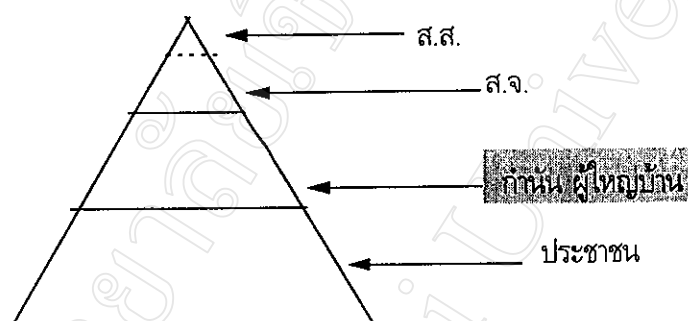
จากการศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของคนไทยของนักวิชาการหลาย ๆ ท่านเช่น สุจิต บุญบงการ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว , อุดม พิริยสิงห์ , จรุง สุภาพ , ชัยอนันต์ สมุทวนิช , ชัน อุนมานราชชน ฯลฯ พบว่าระบบอุปถัมภ์ได้เข้ามามีบทบาทหรือมีอิทธิพลเป็นอย่างสูงในระบบการเมืองไทย ในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งของประชาชนไทยในแต่ละครั้งระบบอุปถัมภ์ได้เข้ามีส่วนต่อการตัดสินใจของคนไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทเป็นอย่างมาก นอกจากนั้นการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของคนชนบทจะเป็นลักษณะของการเข้าร่วมทางการเมืองแบบระดม (Mobilized Participation) มากกว่าเกิดจากความรู้สึกว่าตนเองมีอิทธิพลมีอำนาจหรือมีประสิทธิภาพทางการเมือง (Political Efficacy) ที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลหรือเพื่อให้ผู้มีอิทธิพลต่อการระดมประชาชนให้ไปใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งในแต่ละครั้งก็คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านนั่นเอง

Alain Rouquie (อ้างจาก พิชัย เกลัดสำราญ ,2530) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าแบบแผนการลงคะแนนเสียงของประชาชนโลกที่สามอย่างประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่จะไม่มีการแข่งขันอย่างเสรีหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้สิทธิในการตัดสินใจของเขาอย่างเต็มที่ รูปแบบของการลงคะแนนเสียงอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นแบบอุปถัมภ์ ซึ่งประชาชนไปลงคะแนนเพียงสนับสนุนผู้สมัครเพราะรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณหรือความภักดีและหวั่นเกรงที่จะชักพาเขาไปเลือกตั้ง การลงคะแนนเสียงแบบอุปถัมภ์นี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือการไปลงคะแนนเสียงด้วยจิตสำนึกของการเป็นหนี้บุญคุณ (Gregarious Votes) การไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งของประชาชน เนื่องจากความรู้สึกที่ต้องการทดแทนบุญคุณความช่วยเหลือที่เขาได้รับจากผู้สมัครหรือหัวหน้าคนแบบนี่ก็คือ มักจะเกิดจากความคุ้นเคยกันเป็นส่วนตัว หรือได้รับการช่วยเหลือกันมาแต่ในอดีตและประชาชนมักจะระดมไปลงคะแนนเสียงกันอย่างเป็นกลุ่มก้อน โดยผ่านการชักพาโน้มน้าวจิตใจกันเองหรือผ่านคนกลางหัวหน้าคนของผู้สมัครประเภทที่สอง คือ การขายเสียง ซึ่งประชาชนจะไปลงคะแนนเสียงสนับสนุนผู้สมัครเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินและสิ่งที่มีคุณค่าหายากในสังคม

จากพฤติกรรมการลงคะแนนเสียงการเลือกตั้งของประชาชนไทย โดยเฉพาะอย่างประชาชนในชนบทที่ระบบอุปถัมภ์ยังมีอิทธิพลอยู่มากนี้เอง ได้ทำให้กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน ได้เข้ามามีบทบาทในระบบอุปถัมภ์-ลูกน้อง โดยอาจจะเป็นตัวกลางที่เชื่อหรือประสานระหว่างนักการเมืองระดับชาติคือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นักการเมืองระดับท้องถิ่น ซึ่งก็คือสมาชิกสภาจังหวัดกับประชาชน โดยการอาศัยความสัมพันธ์ที่ตนมีต่อบรรดานักการเมืองทั้งสองระดับเพื่อให้ได้รับประโยชน์ในการนำไปตอบสนองต่อประชาชนในท้องถิ่น

ซึ่งตามทฤษฎีนี้จะเห็นได้ว่ากำนัน-ผู้ใหญ่บ้านน่าที่จะเป็นผู้รับการอุปถัมภ์หรือเป็นลูกน้องของนักการเมืองและในขณะเดียวกัน กำนันผู้ใหญ่บ้านก็อาจจะเป็นผู้อุปถัมภ์ของประชาชนในพื้นที่ที่ตนรับผิดชอบอีกทางหนึ่งด้วย

ความสัมพันธ์ระหว่างกำนันผู้ใหญ่บ้านที่มีต่อนักการเมืองในระดับชาติและท้องถิ่นและที่มีต่อประชาชนในพื้นที่รับผิดชอบนั้นสามารถนำมาแสดงในรูปของแผนภาพโดยใช้ความสัมพันธ์ตามตัวแบบผู้อุปถัมภ์-ลูกน้องได้ดังภาพที่ 2.1-2

ภาพที่ 2.1-2 ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน กำนัน-ผู้ใหญ่บ้าน และนักการเมือง

2.2 แนวความคิดโครงสร้างอำนาจแบบเครือข่าย

ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายภายในชุมชนชนบทไทยเป็นแนวความคิดที่ได้รับการยอมรับถูกอ้างอิงและใช้เป็นกรอบคิดในการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมในชนบทอยู่เสมอ ระบบเครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ตามระดับแนวนอนที่เกิดขึ้นจากความจำเป็นในชีวิตจริงของชาวชนบทในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและวัฒนธรรม

ทั้งนี้เนื่องจากสังคมหมู่บ้านชนบทในอดีตมีข้อจำกัดทางสภาพแวดล้อมที่ทำให้บุคคลต้องมารวมมือกันและระบบเครือข่ายจะมีส่วนช่วยเหลือและให้หลักประกันในชีวิตและสะสมการบริโภคอีกทั้งยังทำหน้าที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกันทางด้านบริการสังคม ไม่ว่าจะเป็นการป้องกันหมู่บ้าน การรักษาพยาบาล การให้สวัสดิการแก่เด็กและคนชรา และข้อเท็จจริงอันนี้ทำให้จิตใต้สำนึกที่ให้ความสำคัญกับระบบเครือข่ายมีรากเหง้าที่

ลึกซึ้ง และระบบเครือญาติก็คงจะไม่เลือนหายไปได้ง่าย ๆ จากจิตใจของคนทั่วไปในสังคมชนบท (กาญจนา แก้วเทพ, 2527 : 115)

ภายใต้แนวความคิดของระบบเครือญาตินี้ ไพฑูรย์ เครือแก้ว ณ ลำพูน (2518 : 144-148) ได้ใช้ในการอธิบายสังคมชนบทไทยว่า ชุมชนชนบทไทยเป็นชุมชนที่มีความเป็นอยู่อย่างกันเอง มีความสนิทสนมกันมาเสมอ แบบ Face to Face Association ชุมชนแบบนี้มีกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) และกลุ่มรวมกันอยู่ในเขตท้องที่ต่าง ๆ ผู้คนส่วนมากมีความคล้ายคลึงกันในเรื่องทัศนคติและพฤติกรรมต่าง ๆ

นอกจากนี้ลักษณะของชนบทไทยยังมีลักษณะที่อยู่รวมกันแบบทุกคนรู้จักกัน ติดต่อกันเคยเห็นหน้ากันโดยตรง (Primary Group) ความสัมพันธ์และฐานะของบุคคลเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ การควบคุมทางสังคมเป็นแบบกันเอง ชาวชนบทมีความสัมพันธ์กันในหมู่บ้านอย่างแน่นแฟ้นเป็น "แบบพวกเรา" (In-Group) ความสัมพันธ์กันตามประเพณีโดยไม่ต้องอ้างเหตุผล (Non-Rational) แบบรู้จักกันหัวบ้านท้ายบ้าน รักใคร่รักกันทั้งหมู่บ้าน เกียดใครก็ซุบซิบ ประณามคน ๆ นั้นทั้งหมู่บ้านมีความรักเอาใจใส่ญาติพี่น้องและท้องถิ่นจะเห็นได้ว่า ไพฑูรย์ได้อธิบายลักษณะของสังคมชนบทไทยคือเป็นสังคมที่มีความสงบสูงคนในชุมชนมีลักษณะเหมือนกันทั้งในแง่ทัศนคติ พฤติกรรมและความเป็นอยู่ ชาวบ้านมีการช่วยเหลือกันและกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่มีความแตกแยกอำนาจ และการควบคุมภายในชุมชนก็เป็นแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยและ สุเทพ สุนทรภาสัช (2511 : 74-76) ได้เสนอความคิดว่าความสัมพันธ์ทางครอบครัวและเครือญาติเป็นพื้นฐานสำคัญอันจะก่อให้เกิดความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ศาสนา และอื่น ๆ ในระดับที่ต้องการความร่วมมือของชาวบ้านทั้งหมู่บ้านในทางการเมืองขึ้นเพื่อสะดวกในการปกครอง โดยมีการแบ่งกลุ่มครัวเรือนซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ทางครอบครัวและเครือญาติก็จะรวมตัวเป็นคณะปกครองหมู่บ้าน เลือกหัวหน้าหมู่บ้าน และหัวหน้าหมู่บ้านเมื่อต้องการสั่งงานหรือติดต่อกับลูกบ้านก็จะประสานงานผ่านหัวหน้ากลุ่มเครือญาติต่าง ๆ และจากการที่ปกครองโดยมีระบบเครือญาติเป็นพื้นฐานนี้เอง ทำให้บ้านที่ถูกนำเข้าที่รวมกลุ่มทางการเมืองปกครองไม่เกิดความรู้สึกว่าเป็นคนแปลกหน้าหรือมีความรู้สึกว่าเป็นคนอื่น

2.3 ประเภทของผู้นำท้องถิ่นของไทย

ในการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำมักมีการจำแนกประเภทของผู้นำโดยทั่ว ๆ ไปหลายประเภทต่างกันไป แต่สำหรับชุมชนท้องถิ่น เช่นหมู่บ้านหนึ่ง ๆ พอจำแนกลักษณะโครงสร้างของผู้นำออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังต่อไปนี้

2.3.1 โครงสร้างผู้นำแบบทางการ (Formal Leadership Structure)

กล่าวโดยทั่วไป ลักษณะของผู้นำ ซึ่งมีอยู่ในหมู่บ้านแบ่งได้เป็น 2 ประเภท

1) ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน กำนัน แพทย์ประจำตำบล

2) คณะกรรมการต่าง ๆ ขององค์การชุมชน เป็นต้นว่า กลุ่มชวนา คณะกรรมการ พัฒนาหมู่บ้าน และคณะกรรมการสภาตำบล ตลอดจนข้าราชการประเภทต่าง ๆ ในพื้นที่ เช่น ครู และพัฒนาการ เป็นต้น ผู้นำประเภทนี้มีตำแหน่งอำนาจหน้าที่ของทางราชการคำจุนอยู่และประชาชนก็ตระหนักในฐานะของการเป็นผู้นำตำแหน่งเหล่านี้เป็นได้โดยการเลือกตั้ง แต่งตั้งและประกาศเป็นทางการให้ทราบ ถ้าหากว่าบุคคลใดมีคุณสมบัติครบถ้วนตามต้องการอาจจะได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งหลาย ๆ ตำแหน่งในเวลาเดียวกัน ตำแหน่งฐานะความรับผิดชอบของผู้นำแบบทางการ จึงเป็นที่ทราบกันทั่วไปในหมู่บ้าน

2.3.2 โครงสร้างผู้นำแบบไม่เป็นทางการ (Informal Leadership Structure) ผู้นำชนิดนี้

เกิดจากการสังสรรค์ของชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการมาเป็นเวลาช้านาน ลักษณะของกลุ่มในหมู่บ้านเป็นแบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary-Group) จึงเพิ่มความใกล้ชิดสนิทสนมซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสัมพันธ์แบบตัวต่อตัวในระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองและผลที่ตามมาก็คือ ได้มีการพัฒนากลุ่มแบบไม่เป็นทางการในหมู่บ้าน ซึ่งได้แก่ ผู้เฒ่า หรือสมาชิกที่อาวุโสที่สุดของครอบครัวขยาย อดีตพระภิกษุ ชวนาที่มีฐานะมั่นคง สมาชิกที่มีชื่อเสียงของกลุ่มต่างๆ และผู้ที่มีความรู้ความสามารถพิเศษจนได้รับการยกย่องว่ามีความเชี่ยวชาญในอาชีพที่ตนทำอยู่ อาทิเช่น หมอแผนโบราณ ช่างฝีมือ ผู้นำแบบไม่เป็นทางการเหล่านี้มีอิทธิพลต่อชาวบ้านมาก ชาวบ้านจะให้ความเคารพยกย่องและให้ความเชื่อถือ ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าวิธีการที่เขาใช้กับชาวบ้านเป็นแบบกันเอง เมื่อมีเรื่องเดือดร้อนก็จะคุยสู่กันฟัง เพื่อจะได้หาทางแก้ไข ผู้นำแบบทางการ เช่น คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน มีความเห็นอกเห็นใจและให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านเป็นอย่างดี ผู้นำแบบไม่เป็น

ทางการจะเป็นผู้ถ่ายทอดความเดือดร้อนของชาวบ้านให้ผู้รู้แบบทางการทราบเพื่อหาทางแก้ไขต่อไป(จิรพรรณ กาญจนจิตรรา, 2520 : 51)

โดยสรุป "ผู้นำ" หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเป็นที่ต้องการ ดำเนินงานของกลุ่มและใช้ความสามารถ ความรู้ที่ช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง และความเป็นผู้นำ (Leadership) เป็นกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อกิจกรรมของกลุ่มที่รวมกันขึ้นเพื่อนำกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ ผู้นำส่วนใหญ่มีบุคลิกภาพเด่นมีความรู้ ความสามารถเป็นพิเศษในชุมชนหรือในท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นผู้ที่สามารถจูงใจประชาชนให้มีความคิดเห็นคล้อยตามและลงมือทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งจนนำไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด

2.4 แนวความคิดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยน

อัมพร วิจิตรพันธ์ ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งได้ให้ความหมายการแลกเปลี่ยนไว้ว่า เป็นการแลกเปลี่ยนเอาสินค้าหรือบริการหนึ่งกับอีกอย่างหนึ่งโดยมีสื่อกลางเป็นเงินหรือไม่ก็ตาม

รวมทั้งได้ให้องค์ประกอบของการแลกเปลี่ยนว่าจะเกิดขึ้นได้ต้องประกอบด้วย

1. มีบุคคล 2 ฝ่าย คือ ผู้ซื้อและผู้ขาย
2. สิ่งของหรือสินค้าที่จะแลกเปลี่ยนต้องมีมูลค่าและราคา
3. ใช้เงินแทนราคาหรือเป็นสื่อกลาง
4. บางครั้งเงินยังไม่สะดวกจึงใช้เครดิตเป็นสื่อกลาง

อัมพร วิจิตรพันธ์ ได้อธิบายถึงวิวัฒนาการของการแลกเปลี่ยนว่ามี 3 ระยะ คือ

1. แบบแลกเปลี่ยนสิ่งของกับสิ่งของ เอาสินค้าหนึ่งแลกกับสินค้าหนึ่ง เช่น ข้าว 10 เกวียนแลกวัวได้ 1 ตัว วิธีการแบบนี้ปฏิบัติอยู่ในสมัยโบราณ แม้ในขณะนี้ยังมีอยู่ในหมู่บ้านพื้นเมือง วิธีแลกสินค้ากับสินค้านี้ไม่สะดวก เพราะ

- ทั้งสองฝ่ายจะต้องมีและต้องการสิ่งที่อีกฝ่ายหนึ่งมี และต้องการเช่นกัน คือพอใจในสิ่งที่จะแลกเปลี่ยนด้วยกัน.

- ราคาของที่จะแลกเปลี่ยนกันต้องเท่ากัน หรือสามารถแบ่งออกได้เพื่อแลกกันได้ราคาเท่าเทียมกัน จะแลกช้างกับวัวย่อมแลกได้ยาก เพราะช้างราคาแพงกว่าไม่สามารถตัดช้างออกให้มีราคาเท่าวัว

- ทั้งสองฝ่ายต้องรู้ราคาสินค้าที่จะแลก เพชรและเพชรเทียมแลกกันยากเพราะเพชรเทียมมีคนรู้ราคาน้อย

- ของที่จะแลกต้องไม่เสียง่าย เพราะการแลกเปลี่ยนอาจใช้เวลามาก เอาพลาสติกแลกกับวัว คนที่จะรับพลาสติกต้องหนักใจที่จะแลกเพราะลำบากแก่การขนส่งและสงวนไว้ เมื่อเกิดความไม่สะดวกดังกล่าว มนุษย์จึงคิดหาวิธีอื่น

2.แบบใช้เงินเป็นสื่อกลาง วิธีนี้สะดวกขึ้นได้แก่ใช้เงินแทน เพราะเงินแก้ปัญหาดังกล่าวข้างต้นได้ เงินเป็นสื่อกลางและเป็นมาตรฐานของมูลค่า เงินนี้อาจเป็นธนบัตรหรือเหรียญ

3.แบบใช้เครดิต การถือเงินจำนวนมาก อาจถูกปล้นหรือตกหายเป็นอันตรายได้ง่าย จึงมีผู้คิดวิธีที่สะดวกที่สุดขึ้นแก้ปัญหา โดยวิธีใช้ เช็ค ดราฟท์ ตัวแลกเงิน เช็คเดินทาง แทนเงินขึ้นอีก เช็คเมื่อจะใช้ให้เกิดเป็นเงิน เพียงแต่กรอกจำนวนเงินและเซ็นชื่อลงก็ใช้ได้ การกระทำการนี้ได้ดีด้วยความเชื่อถือและผ่านธนาคาร จึงเรียกว่าเป็นการใช้เครดิต

Robert H. Salisbury ได้พยายามที่พัฒนาทฤษฎีการแลกเปลี่ยนของกลุ่มผลประโยชน์ (An Exchange Theory of Interest Groups) ให้มีเหตุผลเหมาะสมขึ้นมาในการอธิบายปรากฏการณ์ของการก่อตั้งและการสลายของกลุ่ม ความคิดของเขาก็คือการก่อตั้งกลุ่มเป็นผลของการประนีประนอม และสอดคล้องกันในผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มผู้ก่อตั้งและกลุ่มสมาชิก

Salisbury ได้พูดถึงการแลกเปลี่ยนของกลุ่มผลประโยชน์ พอสรุปได้ว่า ระหว่างกลุ่มผู้ก่อตั้งกับกลุ่มสมาชิก จะต้องมีการแลกเปลี่ยนที่ทั้งสองฝ่ายต่างก็พอใจ โดยกลุ่มผู้ก่อตั้งจะลงทุนในทางที่จะนำมาซึ่งผลประโยชน์ และผลประโยชน์ดังกล่าวนี้มาจากการย้อนกลับจากกลุ่มสมาชิกโดยที่ผลประโยชน์ที่ว่านี้จะต้องเหมาะสมกับการลงทุน คือ เพียงพอที่จ่ายต้นทุนโดยเฉลี่ยกับค่าดำเนินการทั่วไปและรักษาไว้ซึ่งความพอใจของกลุ่มผู้ก่อตั้งเองและกลุ่มผู้ก่อตั้งจะเสนอหรือให้ผลประโยชน์เหล่านี้ที่เหมาะสมแก่สมาชิกอันเป็น

การกระตุ้นใจสมาชิกและรักษาไว้ซึ่งการปฏิบัติงาน อันเป็นที่มาของปัจจัยย้อนกลับหรือผลประโยชน์สู่กลุ่มผู้ก่อตั้งเอง ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในกลุ่มผลประโยชน์จำเป็นที่จะต้องรักษาไว้ซึ่งการไหลเวียนของผลประโยชน์กลุ่มผู้ก่อตั้งและกลุ่มสมาชิกเพื่อให้ได้ซึ่งผลประโยชน์สูงสุดแก่กลุ่มผลประโยชน์ อันเป็นผลจากการที่ทั้งสองฝ่ายต่างพอใจในการแลกเปลี่ยน

Blau ได้เสนอทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ซึ่งได้ให้ความหมายของการแลกเปลี่ยน ทางสังคมว่า เป็นการกระทำโดยสมัครใจของบุคคลที่ถูกจูงใจโดยผลตอบแทนที่คาดว่าจะได้รับจากผู้อื่น บุคคลกระทำการใดก็ตามย่อมมุ่งหวังผลกำไรหรือรางวัลตอบแทนจากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์จึงเป็นกลไกอันหนึ่งที่ทำให้สัมพันธ์ระหว่างบุคคลดำรงอยู่ได้และช่วยให้ขยายของความสัมพันธ์ขยายกว้างขึ้น อย่างไรก็ตามการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กับผู้อื่นนี้ดำเนินอยู่ภายใต้ความเสี่ยง และความไม่แน่นอน คนเราจึงต้องสร้างข้อผูกมัด (Obligation) และความเชื่อถือในสายสัมพันธ์ขึ้นมาความเชื่อถือซึ่งกันและกันในสายสัมพันธ์จะเพิ่มมากขึ้นเมื่อคู่สัมพันธ์มีการตอบสนองต่อข้อผูกมัดที่มีต่อกันมากขึ้น เขาย่อมรู้สึกผูกพันที่จะต้องตอบแทนผลประโยชน์มากขึ้นและมีสายสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น การแลกเปลี่ยนและตอบแทนผลประโยชน์เป็นการลงทุนทางสังคมอย่างหนึ่งเรียกว่า การพึ่งพาอาศัยใจไว้วาง ซึ่งก่อให้เกิดความผูกพันที่มีต่อกัน (Commitment) และความผูกพันนี้กลับมีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดความเชื่อถือและข้อผูกมัดทางใจที่มีต่อกันให้มากขึ้น ซึ่งจะมีผลกระทบต่อพฤติกรรมในอนาคต ข้อเสนออีกประการหนึ่งในเรื่องนี้ก็คือ เมื่อบุคคลมีความผูกพันกับสายสัมพันธ์หนึ่ง ๆ มากเท่าใด เขาก็จะอุทิศเวลา กำลังกาย และกำลังใจมาเพื่อปกป้องรักษาสายสัมพันธ์นั้นมากขึ้นเท่านั้น อย่างไรก็ตาม หากมีผู้ละเมิดปทัสฐานของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์บุคคลนั้นก็จะถูกลงโทษ (Sanction)

ดวงลักษณ์ พันธุ์ลำไย ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนจะนำมาสู่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในกรณีฝ่ายหนึ่งสามารถให้ประโยชน์ได้มาก แต่อีกฝ่ายหนึ่งไม่มีสิ่งใดตอบแทน หรือตอบแทนได้น้อยกว่า ซึ่งฝ่ายตอบแทนน้อยกว่าจะใช้การยอมอยู่ใต้อำนาจ (Compliance) เป็นการแลกเปลี่ยน นั่นคือผู้ที่มีทรัพยากรน้อยกว่า จะยอมอยู่ใต้อำนาจของผู้ที่มีทรัพยากรมากกว่า “อำนาจ” ในลักษณะนี้จึงหมายถึง “การที่คน ๆ หนึ่ง หรือกลุ่มหนึ่งสามารถให้รางวัลแก่ผู้ปฏิบัติตาม และลงโทษผู้ไม่ปฏิบัติตามได้” ซึ่งระดับของการยอมอยู่ใต้อำนาจนี้ขึ้นอยู่กับว่า ฝ่ายที่ตอบแทนได้น้อยกว่ามีทางเลือกอื่น ๆ ที่ทำให้ไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจ หรือไม่ อาจสามารถรวมตัวกันเพื่อต่อรองกับผู้ที่มีอำนาจได้หรือไม่ และเงื่อนไขประการสุดท้ายก็คือ

เขาสามารถลดความต้องการดังกล่าวของตนเอง เพื่อจะได้ไม่ต้องพึ่งพามีอำนาจได้มากนักน้อยเพียงใด นอกจากนี้ผู้ที่มีสถานภาพสูงจะให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ แก่ผู้ที่มีสถานภาพต่ำกว่าเพื่อแลกเปลี่ยนกับความเคารพนับถือ (Respect) และการยอมอยู่ใต้อำนาจของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้ที่มีสถานภาพสูงในการแข่งขันแย่งชิงความเป็นใหญ่ในกลุ่ม

Anthony Downs ได้พยายามพัฒนาแนวความคิดเกี่ยวกับหลักเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ (Economic Rationality) ให้มีความเหมาะสมในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในแนวความคิดหลักเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ของเขาก็คือ การที่บุคคลกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งลงไปจะต้องได้ผลตอบแทนอย่างน้อยที่สุดต้องคุ้มทุนหรือได้กำไรที่เป็นรูปธรรม สำหรับการกระทำที่ได้ผลตอบแทนทางใจไม่ถือว่าเป็นหลักเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์

แนวความคิดของ อัมพร วิจิตรพันธ์, Salisbury และ Blau ทั้งสามได้อธิบายถึงการแลกเปลี่ยนในลักษณะที่ตรงกันไว้ว่า จะต้องมีความพอใจของทั้งสองฝ่ายก่อน การแลกเปลี่ยนถึงจะเกิดขึ้นได้ แม้ อัมพร วิจิตรพันธ์ จะไม่ได้กล่าวถึงการแลกเปลี่ยนจะต้องมีความพอใจของทั้งสองฝ่ายโดยตรงก็ตาม แต่ได้กล่าวถึงความต้องการกับการตอบสนองความต้องการ

การจะเกิดการแลกเปลี่ยนได้จะต้องมีความต้องการของบุคคลฝ่ายหนึ่งตรงกับการสนองตอบความต้องการของบุคคลอีกฝ่ายหนึ่ง คือการได้จุดดุลยภาพทางเศรษฐศาสตร์นั่นเอง ขณะที่ Blau ได้พูดถึงการแลกเปลี่ยนว่าเป็นการกระทำโดยสมัครใจ ซึ่งเป็นความหมายที่ใกล้เคียงกับความพอใจของ Salisbury และ อัมพร วิจิตรพันธ์ จากการอธิบายในเรื่องการแลกเปลี่ยนของอัมพร วิจิตรพันธ์, Blau และ Salisbury เราจะเห็นได้ว่าการแลกเปลี่ยน คือ การแลกเปลี่ยนสิ่งกับอีกบางสิ่งซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างก็พอใจ

สำหรับแนวความคิดเรื่องหลักเศรษฐศาสตร์ของ Downs สามารถที่จะเสริมแนวความคิดเรื่องการแลกเปลี่ยนของทั้ง Salisbury, Blau และอัมพร วิจิตรพันธ์ ซึ่งน่าจะสมารถอธิบายถึงการเข้าดำรงตำแหน่งของกำนันในงานวิจัยได้

2.5 บทบาทของเจ้าพ่อท้องถิ่นหรือผู้มีอิทธิพล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้พื้นที่คือ จังหวัดชลบุรีซึ่งเป็นจังหวัดที่ค่อนข้างมีความพิเศษในเรื่องของเจ้าพ่อหรือผู้มีอิทธิพลท้องถิ่น จึงได้รวมเอาแนวคิดในส่วนนี้ประกอบด้วย ซึ่งได้รวบรวมขึ้นจากข้อมูลเอกสารที่ได้ทำการศึกษาในเรื่อง บทบาทของเจ้าพ่อท้องถิ่นในเศรษฐกิจและการเมืองไทย : ข้อสังเกตเบื้องต้น ของสมบัติ จันทรวงศ์ จากการรวบรวมของผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังคีต ปริยะรังสรรค์ (2535) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า

"เจ้าพ่อ" นั้น น่าจะอธิบายได้ดีที่สุดในขั้นนี้ด้วยคำอีกสองคำ คือคำว่า "นักเลง" และคำว่า "ผู้มีอิทธิพล" "นักเลง" เป็นคำที่มีคู่อยู่กับสังคมไทยมาช้านานแล้ว ในความหมายที่ดี ความเป็น "นักเลง" จะหมายถึงลักษณะประจำตัว หรือคุณสมบัติความเป็นลูกผู้ชาย

สำหรับ "อิทธิพล" นั้นในที่นี้จะหมายถึง "อำนาจ" ที่บุคคลซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐมีหรือใช้ได้ นอกเหนือขอบเขตที่ตามกฎหมายของตนหรือเป็น "อำนาจ" ที่บุคคลซึ่งมิได้มีตำแหน่งหน้าที่ทางราชการมีหรือสามารถใช้ได้ หรือพูดง่าย ๆ ว่า "อิทธิพล" คือ "อำนาจ" ที่ไม่เป็นทางการ เพราะฉะนั้นการกล่าวว่า "นักเลง"เป็นผู้ที่มี "อิทธิพล" ในท้องถิ่น จึงหมายถึง บุคคลบางคนที่มีอุปนิสัยประจำตัวบางอย่างที่ทำให้บุคคล ดังกล่าว สามารถมีอำนาจที่ไม่เป็นทางการเหนือผู้อื่นในชุมชนนั้น ๆ

"นักเลง" เป็นคนที่มีอยู่คู่กับสังคมไทยมาช้านานแล้ว นอกเหนือจากเหตุผลทางวัฒนธรรมแล้ว ส่วนหนึ่งคงจะสืบเนื่องมาจากความไม่สมบูรณ์หรือการเกิดช่องว่างในระบบการควบคุมและการ บริหารของกลไกของอำนาจรัฐในสังคมสมัยก่อน นักเลงจึงมีลักษณะคล้ายกับเป็นผู้ที่ไม่เป็นทางการของชุมชนและการมี "นักเลง" เกิดขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ จึงเป็นเรื่องปกติของวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทย ไป แนนอนว่าในความหมายของ "นักเลง" และอิทธิพลนี้อาจหมายถึงว่านักเลงบางครั้งก็มีพฤติกรรมที่นอกเหนือกฎหมายบางอย่างก็ได้ แต่พฤติกรรมนอกเหนือกฎหมายนั้นดูจะเป็นผลของวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่าการที่จะยึดเป็นอาชีพหรือเป็นเรื่องธุรกิจเพราะฉะนั้นในบางยุคบางสมัยนักเลงในท้องถิ่นจึงอาจได้รับการแต่งตั้งจากราชการให้ มีตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ เช่นเป็นผู้ใหญ่บ้าน เป็นกำนันไปเลย เนื่องจากเป็นผู้ที่มี ศักยภาพที่จะสามารถช่วยเหลือกิจการของราชการ

อย่างไรก็ตามในบางครั้ง นักเลงก็อาจถูกเพ่งเล็งจากทางราชการว่าเป็นผู้มีพฤติกรรมคล้ายกับ

"โจร" ไปก็ได้ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่า "นักแสดงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น" ตามความหมายข้างต้นนี้เป็นผู้ที่มี "อิทธิพล" เหนือสมาชิกของชุมชนของตนเป็นปฐม โดยสืบเนื่องมาจากเหตุผลทางวัฒนธรรมมากกว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ บทบาทในทางเศรษฐกิจของนักแสดงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นอาจจะไม่แตกต่างอะไรมากนักจากสมาชิกคนอื่น ๆ ของชุมชน แต่เงื่อนไขสำคัญที่จำกัดขอบเขตของนักแสดงก็คือ การที่นักแสดงยังมีอิทธิพลจำกัดอยู่เฉพาะภายในกลุ่มสมัครพรรคพวกของตนเอง หาได้มีอิทธิพลเหนือผู้ถือกฎหมายหรือกลไกแห่งอำนาจของรัฐไม่

เมื่อใดก็ตามที่อิทธิพลของนักแสดงในระดับท้องถิ่นมิได้มีเหนือสมัครพรรคพวกของตนเท่านั้น หากแต่อิทธิพลดังกล่าวยังได้แผ่ไปครอบงำเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้รักษากฎหมายหรือกลไกแห่งอำนาจรัฐในระดับสูงของท้องถิ่นด้วยแล้ว เมื่อนั้นก็อาจกล่าวได้ว่า บุคคลดังกล่าวได้เลื่อนฐานะจากนักแสดงผู้มีอิทธิพลของท้องถิ่นกลายเป็น "เจ้าพ่อ" ของท้องถิ่นนั้น ๆ ไป เจ้าพ่อสามารถมีอิทธิพลเหนือเจ้าหน้าที่รัฐโดยอาศัยอำนาจเงินเกือหนุนเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับสูงสุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งมีข้อแตกต่างประการหนึ่งระหว่างบุคคลผู้มีอิทธิพลระดับเจ้าพ่อและนักแสดงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น นั่นคือ "เจ้าพ่อ" มีบทบาทและฐานะทางเศรษฐกิจเหนือกว่าและแตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัดจากชาวบ้านธรรมดาและธุรกิจประเภทดังกล่าวจำเป็นต้องได้รับการค้ำจุนจากอำนาจรัฐ เพื่อการคุ้มครองตนเองหรือเพื่อการขยายฐานออกไป

ข้อแตกต่างในระหว่างบุคคลระดับ "เจ้าพ่อ" กับ "นักแสดงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น" ธรรมดา ๆ ในด้านเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญส่งผลให้ "อิทธิพล" ของนักแสดงและเจ้าพ่อมีเหนือชาวบ้านมีลักษณะแตกต่างกันออกไปด้วย กล่าวคือในขณะที่นักแสดงผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นอาจแสดงบทบาทของการเป็นผู้นำด้วยการอุปถัมภ์ประชาชนด้วยเรื่องต่าง ๆ ตามเหตุผลทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นเท่านั้น แต่ผู้ที่มีอิทธิพลระดับเจ้าพ่อจะแสดงบทบาทของผู้ที่อุปถัมภ์ประชาชนของตนในลักษณะที่กว้างขวางกว่ามาก

แม้ในกรณีที่กิจการหรือธุรกิจของเจ้าพ่อมิได้เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดทางเศรษฐกิจของชาวบ้านโดยตรง การเกิดของเจ้าพ่อผู้ซึ่งอาศัยฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเป็นเครื่องมือสร้างอิทธิพลเหนือเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อเสริมสร้างหรือขยายฐานทางเศรษฐกิจของตนพร้อม ๆ กับที่เล่นบทบาทผู้อุปถัมภ์ผู้คนในท้องถิ่นของตนนั้นดูจะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมไทยในรอบทศวรรษที่ผ่านมา

สำหรับเจ้าพ่อกับพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นจริง ๆ แล้วบุคคลระดับเจ้าพ่อเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับสังคมไทยมาช้านาน ไม่ว่าจะเป็นยุคของเผด็จการทหารครองเมืองหรือยุคประชาธิปไตย เพราะเงื่อนไขสำคัญของการเป็นผู้มีอิทธิพลระดับเจ้าพ่ออยู่ที่การสมยอมของอำนาจรัฐที่ให้แก่อำนาจผู้มีอิทธิพลเพื่อแลกกับผลประโยชน์ทางการเงินกระบวนการทางการเมืองในระบอบรัฐสภา โดยตัวของมันเองเป็นช่องทางที่เปิดกว้างสำหรับนักธุรกิจรุ่นใหม่ในต่างจังหวัดที่ไม่เคยมีโอกาสมิสลายสัมพันธ์กับบุคคลผู้มีอำนาจในทางการเมืองในระบอบเก่ามาก่อนให้เข้ามามีโอกาสทั้งในทางสังคมในทางการเมืองซึ่งส่งผลกระทบต่อไปได้ถึงผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของตนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาทางด้านเศรษฐกิจนั้น

ปัจจัยตัวหนึ่งที่น่าจะถือได้ว่าเป็นแรงผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์ของเจ้าพ่อขึ้นในสังคมไทยอย่างเด่นชัดที่สุดในรอบกว่าทศวรรษที่ผ่านมาคือการหลั่งไหลของทุนจากต่างถิ่นเข้าสู่ชนบทหรือขยายตัวของธุรกิจขนาดใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งธุรกิจด้านการเกษตรเข้าสู่ชนบท เพราะว่าทุนจากภายนอกที่หลั่งไหลเข้าสู่ชนบท เพื่อจัดทำโครงการธุรกิจด้านการเกษตรหรือที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติขนาดใหญ่นั้นจะทำได้โดยถ้าปราศจากการสนับสนุนของอำนาจรัฐและพลังของทุนเองผสมกับอำนาจรัฐที่ติดตามเข้ามาด้วยกันนี้เองที่ดึงดูดเงินให้เจ้าพ่อในระดับท้องถิ่นเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระแสทุนจากภายนอกไปในที่สุดกล่าวคือบทบาททางธุรกิจขนาดใหญ่จากภายนอก จะทำให้โครงการธุรกิจดังกล่าวดำเนินไปได้อย่างสะดวกเจ้าของโครงการขนาดใหญ่เหล่านี้มักเข้าหาเจ้าพ่อให้เข้ามามีส่วนร่วมหรือมีส่วนรับผิดชอบ เช่นเป็นที่ปรึกษาเป็นนายหน้าจัดซื้อที่ดินหรือรับเหมာพัฒนาที่ดินหรือคุ้มครองการทำไม้จากประเทศเพื่อนบ้านเข้ามา ขณะเดียวกันผลการลงทุนที่มาจากภายนอกก็ยังมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของท้องถิ่นในทางบวกอย่างเป็นวงกว้างอีกด้วย

ผลกระทบจากการหลั่งไหลของทุนจากภายนอกเข้าสู่ชนบท เป็นการเปิดโอกาสกว้างสำหรับเจ้าพ่อที่จะสร้างฐานทางเศรษฐกิจของตนได้อย่างมั่นคงและรวดเร็ว โอกาสที่เปิดกว้างทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ทำให้เจ้าพ่อในท้องถิ่นเจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วในทางสังคมและการเมืองเลือกตั้งที่เกิดขึ้นไม่เพียงแต่จะไม่มีการจำกัดในเรื่องระดับการศึกษา เพศ หรือถิ่นที่อยู่เท่านั้น แต่กลับเน้นความสำคัญของทุนทรัพย์ในการรณรงค์หาเสียงซึ่งทำให้ผู้มีอิทธิพลทางการเงินในท้องถิ่นไม่เสียเปรียบชนชั้นนำในเมืองหลวงแต่อย่างใด

กระบวนการเลือกตั้งกลายเป็นช่องทางที่ทำให้ชนชั้นนำในท้องถิ่นสามารถพัฒนาศักยภาพทางอำนาจของตนได้สูงสุดทั้งนักการเมืองและเจ้าหน้าที่นั้นเองที่เป็นผู้ไปชักนำเจ้าพ่อเข้ามาสู่วงการเมืองกล่าวคือ สำหรับผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้นเพื่อหวังผลคือชัยชนะในทางการเมืองก็ย่อมแสวงหาแรงสนับสนุนจากทั้งประชาชนโดยตรง และจากผู้ที่มิอทธิพลเหนือประชาชนอีกทีหนึ่งการได้รับความสนับสนุนจากเจ้าพ่อซึ่งเปรียบพร้อมไปด้วยอุปกรณ์ กำลังคน กำลังเงิน และความนับถือของประชาชนย่อมทำให้โอกาสได้รับเลือกตั้งมีสูงโดยในช่วงแรก ๆ นั้นคงเป็นการอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวหรืออาศัยผู้ที่เป็นที่รู้จักนับถือหรือมีบุญคุณเป็นการส่วนตัวกับเจ้าพ่อเป็นสะพานไปขอความสนับสนุนดังกล่าวมากกว่าอย่างอื่น กล่าวคือตัวเจ้าพ่อเองก็คงจะยังไม่มียี่ห้อหรืออะไรตอบแทนทางการเมืองฝ่ายเจ้าหน้าที่ของรัฐก็อาศัยบารมีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายของตน หรืออาศัยความสัมพันธ์ที่อาจเคยเกี่ยวพันกันมากับตัวเจ้าพ่อในเรื่องอื่น ๆ วังเต็นขอความช่วยเหลือจากเจ้าพ่อให้แก่ผู้สมัครลงรับเลือกตั้งที่เป็นสมัครพรรคพวกหรือเป็นคนของตนอีกทีหนึ่ง เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือข้าราชการประจำนั้นตระหนักดีถึงอำนาจของนักการเมืองที่จะทำให้คุณให้โทษแก่ตนได้

ผู้สมัครคนใดได้รับแรงสนับสนุนเช่นนี้ก็เท่ากับว่าได้รับแรงสนับสนุนจากกลไกของรัฐจากเจ้าพ่อในท้องถิ่นและจากอำนาจเงินด้วยพร้อมกันทีเดียว บุคคลระดับเจ้าพ่อนั้นย่อมเป็นผู้ที่มีบุญบารมีหรือเป็นที่นับหน้าถือตาในชุมชนมาก่อนที่จะมีการเลือกตั้ง

คุณงามความดีของเจ้าพ่อในทัศนะของประชาชนซึ่งได้รับความอุปถัมภ์แผ่อำนาจจากเจ้าพ่อเมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่เจ้าพ่อร้องขอ คือขอให้ช่วยออกเสียงลงคะแนนให้แก่ผู้สมัครคนใดคนหนึ่งจึงเป็นเรื่องเล็กน้อยและไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่าการช่วยเหลือพรรคพวกเดียวกันแรงสนับสนุนของเจ้าพ่อมีความหมายอยู่มาก ยิ่งถ้าเป็นการสนับสนุนด้วยกำลังเงินด้วยแล้วโอกาสนี้ยิ่งสูงขึ้น จริงอยู่ในทางปฏิบัติแล้วเครือข่ายของเจ้าพ่อส่วนใหญ่อาจจะจำกัดอยู่เฉพาะในขอบเขตที่เฉพาะมิได้แผ่ขยายครอบคลุมไปทั้งจังหวัดหรือทั้งภูมิภาค แต่ความสำเร็จในการแสดงบทบาททางการเมืองของเจ้าพ่อในยุคแรกเริ่มนี้แหละที่จะส่งผลกระทบต่อมาอย่างสำคัญต่อบทบาทของเจ้าพ่อเอง ทั้งในทางการเมืองและในทางเศรษฐกิจแม้ว่าในระยะแรก ๆ นี้ เจ้าพ่อเหล่านี้อาจจะยังไม่ตระหนักถึงศักยภาพของบทบาทดังกล่าวของตนนัก

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้บทบาทและอิทธิพลทางการเมืองของเจ้าพ่อเพิ่มระดับความเข้มข้นน่าจะเป็นเรื่องของความต่อเนื่องของการเลือกตั้งทั่วไป และการแข่งขันที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ นั้นเอง เพราะยังมีการเลือกตั้งบ่อยขึ้นเท่าใดความสำคัญทางการเมืองของเจ้าพ่อก็ทวีขึ้น รวมทั้ง

โอกาสที่เจ้าพ่อจะเรียนรู้ทางสังคม โดยนำตัวเข้าไปใกล้ชิดกับนักการเมืองในระดับชาติผ่านทางบทบาทของผู้สนับสนุนพรรคการเมืองที่สูงขึ้นและโดยอาศัยบารมีทางการเมือง เจ้าพ่อก็สามารถเข้าไปมี

ความสัมพันธ์กับข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับที่สูงยิ่งกว่าหัวหน้าสูงสุดของหน่วยราชการในจังหวัดได้สะดวกยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะอย่างที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ในระบอบประชาธิปไตยนั้นนักการเมืองสามารถตรวจสอบการทำงานของข้าราชการและมีอำนาจให้คุณให้โทษแก่ข้าราชการโดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการชั้นสูงในระดับภูมิภาคหรือท้องถิ่นได้

ในขณะเดียวกันการที่มีโอกาสได้เข้าไปใกล้ชิดและได้สร้างบุญคุณให้กับนักการเมืองระดับชาติและมีความสนิทสนมกับข้าราชการประจำระดับสูงสามารถส่งผลให้เจ้าพ่อมีฐานะที่ดีในทางสังคมอย่างเห็นได้ชัด เพราะเจ้าพ่อจะอาศัยความชอบของนักธุรกิจบริจาคเงินหรือสิ่งของช่วยเหลือการกุศลหรือกิจการของทางราชการอย่างเปิดเผยซึ่งแม้แต่ข้าราชการในท้องถิ่นที่สุจริตก็อาจต้องยอมรับไว้ เพราะความขาดแคลนของประมาณของทางราชการและในที่สุดก็จะเกิดความเกรงใจในตัวเจ้าพ่อขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดก็จะเกิดความใกล้ชิดพอที่จะไม่ยากทำอะไรที่รุนแรงในกรณีที่ผู้ช่วยเหลือทางราชการกระทำการอะไรบางอย่างที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

ส่วนประชาชนทั่วไปนั้นเหตุผลทางวัฒนธรรมที่ให้ความเคารพยำเกรงแก่เจ้าหน้าที่ทางราชการอยู่แล้วก็จะหมายความว่ารวมไปถึงใครก็ตามที่มีความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วยในตัว

สำหรับธุรกิจประเภทที่ถูกต้องตามกฎหมายของเจ้าพ่อนั้น ปกติแล้วจะมีอยู่มากมายหลายประเภทและแม้จะมีธุรกิจเชิงพาณิชย์ทั่วไปที่ไม่ใช่การผูกขาด แต่ทั้งสองประเภทนี้จะมีลักษณะสำคัญร่วมกันคือเป็นธุรกิจขนาดใหญ่ที่ผู้ดำเนินการสามารถใช้อิทธิทธิบางอย่างที่ทำให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปอย่างสะดวกสบายหรือปลอดจากคู่แข่งที่จริงจังได้ โดยเฉพาะธุรกิจที่มีลักษณะของการผูกขาด เช่น การได้รับสัมปทานมานั้นสามารถกลายเป็นช่องทางให้เจ้าพ่อสร้าง "บารมี" ในหมู่สมัครพรรคพวกของตนต่อไปได้อีกส่วนธุรกิจเชิงพาณิชย์ทั่วไปนั้น จุดเด่นที่เห็นได้ชัดก็คือมีขนาดใหญ่และให้ผลตอบแทนสูงและรวดเร็ว เช่นถ้าเป็นธุรกิจที่ดินก็ต้องเป็นโครงการใหญ่มาก ๆ ซึ่งในหลาย ๆ กรณีก็จะเป็นการทำธุรกิจร่วมกันกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับสูงเสียเอง เพราะฉะนั้นบทบาททางการเมืองและสังคมจึงเอื้อประโยชน์โดยตรงให้แก่โอกาสทางเศรษฐกิจของเจ้าพ่อ ซึ่งก็กลับเป็นตัวเสริมบารมีทางสังคมและการเมืองต่อเจ้าพ่ออีกทีหนึ่ง

สำหรับธุรกิจประเภทที่ผิดกฎหมายนั้นส่วนหนึ่งถูกกำหนดโดยลักษณะทางภูมิศาสตร์ และทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เช่น ถ้าเป็นจังหวัดแถบชายฝั่งทะเลหรือชายแดนก็มักจะเป็นการลักลอบขนสินค้าหนีภาษี หรือถ้าเป็นบริเวณที่มีการทำเหมืองแร่ ก็อาจมีการค้าแร่เถื่อน เป็นต้น หรือถ้าไม่เช่นนั้น ก็จะเป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับอบายมุขโดยตรง เช่น การเปิดบ่อนการพนันทวยเถื่อนที่สามารถมีได้ทั่วไป ธุรกิจที่ผิดกฎหมายเหล่านี้มักให้ผลประโยชน์ตอบแทนสูงและเร็ว

เจ้าพ่อสามารถทำความเข้าใจความตกลงกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในเขตดังกล่าวได้ เพราะฉะนั้นแม้ว่าจะมีเจ้าพ่อบางส่วนที่สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นนักธุรกิจโดยชอบด้วยกฎหมาย (แม้ว่าอาจจะยังคงเป็นธุรกิจที่ต้องอาศัยอภิสิทธิ์หรือการผูกขาดอยู่) แต่ก็มีเจ้าพ่ออีกหลายคนที่ยังดำเนินการธุรกิจด้านนี้อีกต่อไปควบคู่กับธุรกิจที่ชอบด้วยกฎหมายตราบเท่าที่ยังสามารถประสานประโยชน์กับเจ้าหน้าที่ของรัฐได้ไม่ว่าจะเป็นในระดับเขตการปกครองเล็ก ๆ เช่น อำเภอหรือจังหวัด เพราะตราบเท่าที่กลไกของรัฐไม่เข้มงวด ธุรกิจประเภทนี้ก็คือแหล่งรายได้ที่สำคัญ แต่ถ้าหากว่ากลไกของรัฐเกิดเข้มงวดขึ้นมากก็สามารถหยุดกิจการไปก่อนได้ นอกจากเป็นแหล่งรายได้ที่ดีแล้ว ธุรกิจที่ผิดกฎหมายบางประเภทก็สามารถถูกนำเข้ามาใช้ประโยชน์ในทางการเมืองได้อีกด้วย เช่น การเป็นเจ้ามือหวยเถื่อน ทำให้เจ้าพ่อมีทั้งมือปืนรับจ้างและเครือข่ายการขายของเถื่อนอยู่ในมือ ซึ่งสามารถจะดัดแปลงนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการหาเสียงได้เป็นอย่างดี เพราะคนขายหวยเถื่อนรายย่อย ๆ นั้นจะรู้จักพื้นที่และตัวบุคคลในพื้นที่ของตนอยู่แล้วในเมืองบุคคลเหล่านี้จะเป็นต้องพึ่งพาเจ้าพ่อที่เป็นนายหวยใหญ่เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้องอยู่แล้ว

ดังนั้นเมื่อฤดูกาลเลือกตั้งมาถึงคนขายหวยเถื่อนเหล่านี้ก็จะไม่มีทางเลือกทางอื่นนอกจากเข้าช่วยเหลือเจ้าพ่อโดยการกลายสภาพเป็นหัวคะแนน คนขายหวยเถื่อนเหล่านี้ไม่เพียงแต่จะประกอบอาชีพของตนตามปกติเท่านั้น แต่ว่าการทำหน้าที่ดังกล่าวยังกลายเป็นการหารายได้พิเศษให้แก่ตนเองอีกด้วย

สำหรับเจ้าพ่อที่พัฒนาตนเองจากธุรกิจที่ผิดกฎหมายไปสู่ธุรกิจที่ถูกกฎหมายนั้น บางคนก็ได้มีการพัฒนาบทบาททางการเมืองของตนไปด้วยพร้อม ๆ กัน กล่าวคือแทนที่จะเป็นเพียงผู้สนับสนุนนักการเมืองในท้องถิ่นตามคำขอของผู้หลักผู้ใหญ่ที่ร้องขอมาหรือเป็นการช่วยผู้สมัครรับเลือกตั้งบางคนเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณส่วนตัวที่เคยเกื้อหนุนกันมา เจ้าพ่อบางคนก็เข้ามาสู่วงการเมืองเสียงเองหรือไม่ก็เข้าไปมีบทบาทในพรรคการเมืองบางพรรคอย่างเห็นได้ชัดแจ้ง

อย่างไรก็ดีส่วนใหญ่แล้วเจ้าพ่อเหล่านี้มักจะเข้าไปผูกพันตนเองกับพรรคการเมืองหนึ่งพรรคการเมืองใดโดยเฉพาะ แต่สามารถจะช่วยเหลือให้ความสนับสนุนแก่ผู้สมัครในเขตอิทธิพลของตนของคนที่หลายคน โดยบุคคลเหล่านี้สังกัดพรรคการเมือง ต่าง ๆ กันก็ได้ หรือว่าในการเลือกตั้งครั้งต่อไปเจ้าพ่อคนเดียวกันนั้นก็อาจหันไปสนับสนุนผู้สมัครจากอีกพรรคหนึ่งก็ได้ แต่ถึงแม้จะไม่เข้าไปมีบทบาทเป็นนักการเมืองเสียเอง เจ้าพ่อก็สามารถจะมีบทบาททางการเมืองผ่านนักการเมืองในอาณัติของตนหรือที่ตนให้การสนับสนุนให้ได้รับการเลือกตั้งได้อยู่ดี ไม่ว่าจะเป็นการเมืองในระดับท้องถิ่นหรือในระดับชาติ

ในการสนับสนุนทางการเมืองที่เจ้าพ่อให้แก่ทางการเมืองในการลงสมัครรับเลือกตั้งทั้งนี้ ปัจจัยที่ขาดไม่ได้อยู่ที่แรงสนับสนุนของเจ้าพ่อ ไม่ว่าจะเป็นโดยแรงสนับสนุนทางการเมืองหรือโดยการควบคุมคะแนนเสียงในเขตอิทธิพลของตน หากแต่ว่าตัวผู้สมัครลงรับเลือกตั้งเองก็ต้องเป็นคนที่ดีพอสมควรในสายตาของชาวบ้านด้วย หรือถ้าจะมองจากแง่มุมเจ้าพ่อก็ต้องกล่าวว่าเจ้าพ่อเองก็เลือกที่จะสนับสนุนเฉพาะตัวบุคคลที่มีศักยภาพทางการเมืองอยู่แล้วเหมือนกัน แต่ก็มีได้หมายความว่าในการสนับสนุนบุคคลใดบุคคลหนึ่งให้ได้รับการเลือกตั้งของเจ้าพ่อนั้นจะไม่มีส่วนของการกระทำผิดกฎหมายเสียเลย แต่ว่าบทบาททางการเมืองอย่างเปิดเผยของเจ้าพ่อจะลดลงส่วนหนึ่งนั้นอาจเป็นเพราะว่าเจ้าพ่อสามารถมีตัวแทนของตนเข้าไปมีบทบาทนี้ได้เต็มที่ เช่น การส่งลูกหลานหรือญาติสนิทเข้าไปมีบทบาททางการเมืองโดยตรง แทนที่จะต้องอาศัยนักการเมืองในสังกัดแต่เพียงอย่างเดียวแต่อีกส่วนหนึ่งนั้นอาจสืบเนื่องมาจากการที่เจ้าพ่อได้ประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายทางการเมืองในเขตอิทธิพลของตนให้หยั่งรากลึกลงไปมากแล้วโดยอาศัยการเกื้อกูลอุปถัมภ์เจ้าพ่อในระดับเล็ก ๆ ลงไปให้เข้ายึดกุมตำแหน่งทางการเมืองระดับท้องถิ่นไว้จนหมดสิ้นซึ่งก็ทำให้เจ้าพ่อหมดความจำเป็นที่จะต้องออกมามีบทบาททางการเมืองอย่างเปิดเผยอีกต่อไป

ในทางปฏิบัติกิจกรรมทางการเมืองของเจ้าพ่อในอนาคตจะเป็นอย่างไรต่อไปนั้น ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับบรรยากาศ และสถานการณ์ทางการเมืองด้วยกล่าวคืออนาคตทางการเมืองตามครรลองของประชาธิปไตย ก็น่าเชื่อได้ว่าเจ้าพ่อคงจะอาศัยความสามารถในการควบคุมกลไกของรัฐในระดับล่างหรือในระดับท้องถิ่น เป็นเครื่องมือที่สำคัญและมีประสิทธิภาพในการนำตัวบุคคลที่ตนสนับสนุนไปสู่ตำแหน่งทางการเมืองแต่ถ้าอำนาจการปกครองตกอยู่ในมือของเจ้าหน้าที่ รัฐบทบาททางการเมืองของเจ้าพ่อก็คงจะต้องเป็นการพึ่งพาหรือเข้าหาผู้มีอำนาจเหนือกลไกรัฐโดยตรงแทน

ผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้แนวคิดที่เกี่ยวกับกลุ่มอิทธิพลนี้โดยจากผลงานในเรื่อง ชาวนา รัฐ ทุน : มุมมองจากสากล พบว่า กลุ่มผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น กลุ่มนี้เป็นพวกที่มีอิทธิพลทางการเมือง โดยปกติการเกิดมีเจ้าที่ดินจำนวนมากในชนบทเป็นปัจจัยครอบงำบทบาทของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น แต่ในประเทศไทยมีความแตกต่าง ชาวนาชาวไร่ที่มีที่ดินมากเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นในชนบทไทย แต่กลุ่มเจ้าพ่อท้องถิ่นที่มีอิทธิพลทางการเมืองระดับสูงยังรวมไปถึงผู้มีอำนาจทางเศรษฐกิจระดับท้องถิ่นที่รายได้หลักอาจจะไม่ได้มาจากการเป็นเจ้าของที่ดิน นอกจากนี้แล้วกลุ่มอิทธิพล (อ้างถึง Andrew Turton, 1985) นี้ยังหมายถึงชนชั้นในระดับนายทุนพ่อค้า ทหาร รวมทั้งพวกเจ้าของกิจการการขนส่ง โรงสี โรงเลื่อย ซึ่งจะคอยเข้าไปมีบทบาทในระบบราชการจังหวัดจนถึงระดับชาติ โดยพยายามเกี่ยวกันตัวเองกับพ่อค้าผู้ส่งออกหรือผู้ผลิตรายใหญ่ บริษัทขนส่งระดับชาติและเกี่ยวพันกับกลุ่มตัวแทนจำหน่ายสินค้าของพวกเขา ส่วนใหญ่กลุ่มอิทธิพลนี้จะมีความสัมพันธ์โยงใยเป็นการส่วนตัว ซึ่งอาจผ่านทางเครือญาติหรือพวกพ้องกับพวกข้าราชการในท้องถิ่นที่สามารถเอื้อผลประโยชน์ให้แก่พวกตนได้ ในขณะเดียวกันที่มีความเกี่ยวข้องโยงกับกลุ่มผู้แข่งขันในระดับเดียวกันด้วย เช่น เสียหลายคนที่ถือเป็นเจ้าพ่อท้องถิ่น ซึ่งสามารถสะสมทุนจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจในท้องถิ่นหลายอย่าง เช่นเหมืองแร่ โรงเลื่อย ฯลฯ เจ้าพ่อท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นกฏุมพีในเมือง แม้ว่ารายได้ของพวกเขาจะเกี่ยวเนื่องมาจากที่ดินบ้าง แต่พวกเขาไม่ได้เป็นเจ้าที่ดินเหมือนอย่างพวกเจ้าที่ดินที่เกิดในภาคเกษตรชนบทในอินเดีย ซึ่งอยู่เบื้องหลังคณะรัฐบาล หรือผู้เป็นเจ้าของสวนกล้วย สวนปาล์ม หรือไร่สับปะรดขนาดใหญ่ในฟิลิปปินส์

พวกอิทธิพลในท้องถิ่นเติบโตมาด้วยความสัมพันธ์ในท้องถิ่นที่หลากหลาย อาจเป็นรูปของการเป็นนายทุนกู้ นายทุนนายจ้าง หรือเจ้าของที่ดินมาก่อน พวกเจ้าพ่อเหล่านี้ต้องอาศัยระบบอุปถัมภ์และความสัมพันธ์ตามค่านิยม ความเชื่อในพุทธศาสนาและงานกุศล รวมทั้งเข้าไปมีบทบาทต่อสถาบันกลไกของรัฐภายในชุมชนหมู่บ้าน เช่นคณะลูกเสือชาวบ้าน อิทธิพลของเจ้าพ่อท้องถิ่นเหล่านี้ทำให้เกิดกลุ่มอำนาจซึ่งมีความปรักปรำต่อกันในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันมีบทบาทที่เข้ามาประสานความแตกต่างในกลุ่มชนชั้นทางสังคมได้ส่วนหนึ่ง แอนดรูว์ เทอร์ตัน มองกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่นในรูปการขยายอิทธิพลของอำนาจรัฐ หากแต่มิได้เป็นเครื่องมือของรัฐโดยตรง ในช่วงทศวรรษ 1970, 1980 อิทธิพลเจ้าพ่อมีบทบาทมากในการเป็นนายทุนของกลุ่มพรรคการเมืองต่าง ๆ

2.6 ระบบอุปถัมภ์ของเจ้าพ่อสายเก่าและเจ้าพ่อสายใหม่ (ระบบเจ้าพ่อในยุคปัจจุบันที่ได้ประโยชน์จาก ระบบเศรษฐกิจและการเลือกตั้ง)

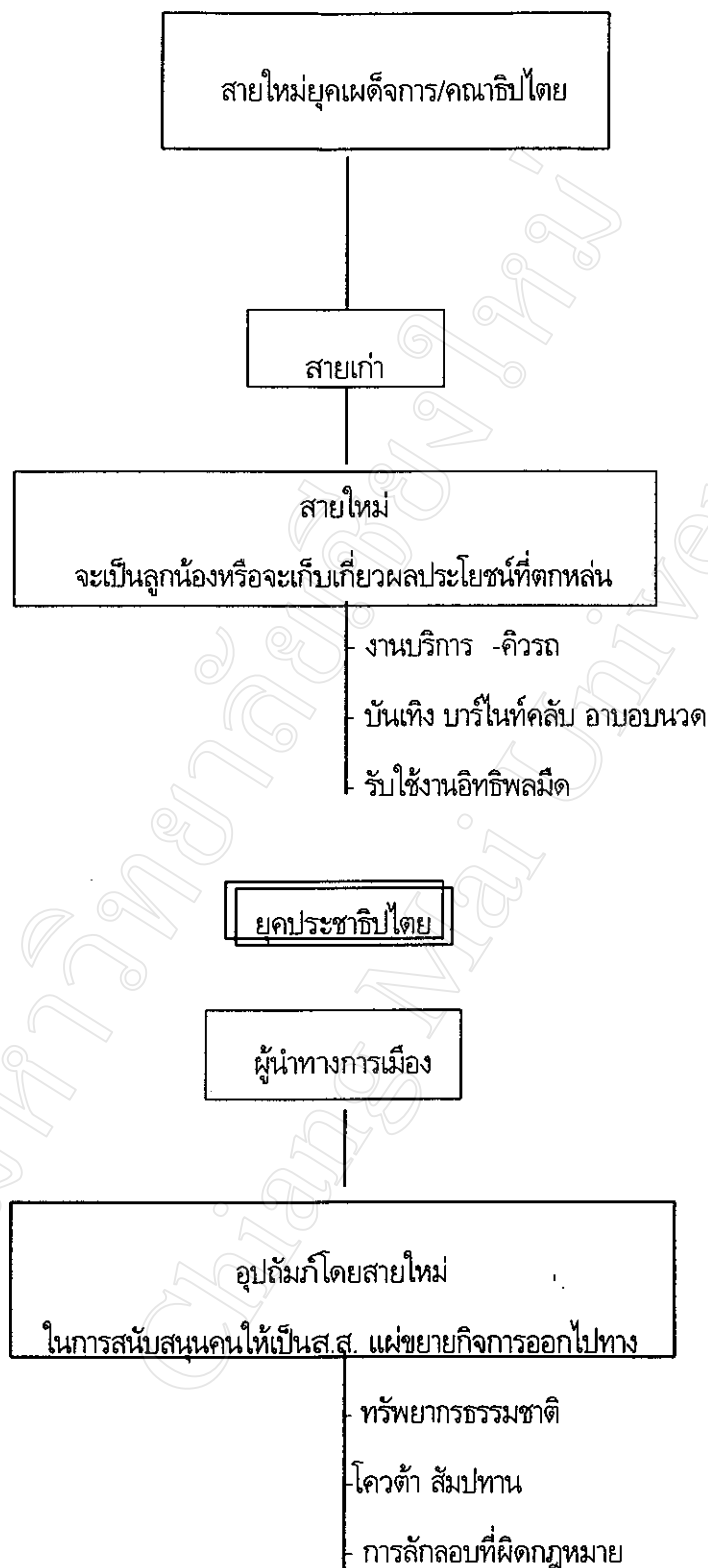
ระบบเผด็จการกำลังอ่อนตัวลงและระบอบชนาธิปไตยที่เงินซื้อสิ่งต่าง ๆ ได้เข้ามาแทนที่ก็ได้เกิดช่องว่างที่ใครก็ได้ที่มีเงินสามารถจะเข้ามาเกาะกุมอำนาจทางส่วนกลางได้โดยผ่านวิธีการเลือกตั้ง ช่วงเวลานี้อาจจะพูดได้ว่า เปรียบเสมือนช่วงเวลาที่เราจะมาเที่ยวในอเมริกาเมื่อถึงจุด ๆ หนึ่งมีการพยายาม จะสร้างความชอบธรรมหรือหันไปลงทุนในธุรกิจที่ถูกกฎหมาย แต่สำหรับเมืองไทยนั้นความชอบธรรมมันเป็นนัยของการเข้าไปอยู่ในกระบวนการอำนาจอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และเป็นครั้งแรกที่เจ้าพ่อภูธรเหล่านั้นจะได้พลิกตัวเองจากการอยู่เบื้องหลังของขบวนการอมตยาธิปไตยหรืออย่างน้อยที่สุดก็สามารถที่จะทำให้อมตยาธิปไตยเกรงกลัวได้บ้าง

ช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่เจ้าพ่อภูธรทั้งหลายพากันมาเล่นการเมืองใครที่มีสายสัมพันธ์กับส่วนกลางมากหน่อยก็จะได้อยู่พรรคใหญ่พรรคดี ใครมีเงินมากหน่อยก็จะได้เป็นถึงรัฐมนตรี ฐานทางการเมืองของบรรดาเจ้าพ่อเหล่านั้นก็คือฐานที่ตัวเองมีอยู่ในท้องถิ่น โดยคราวนี้ตัวเองต้องใช้บริวารมากขึ้น นั่นคือบรรดาเจ้าพ่อรุ่นใหม่ที่มามีหน้าที่หาเสียง ชื้อเสียง ชำคู่ต่อสู้ ช่มชู่ชาวบ้านและทำการสารพัดเพื่อให้เจ้าพ่อรายเก่าได้ไปมีอำนาจในส่วนกลาง ส่วนตัวเองในฐานะเป็นบริวารก็จะได้มีผลพลอยได้ และได้รับการคุ้มครองจากลูกพี่ ส่วนเจ้าพ่อสายใหม่นั้น ถ้าตัวเองเข้าไปอยู่ในสภาไม่ได้ก็ใช้ระบบ Patronage เข้าหนุนนักการเมืองเพื่อหวังการคุ้มครองระบบ Patronage นี้คือการบริหารจัดการหา ส.ส. จำนวนหนึ่งให้กับพรรคการเมือง โดยตัวเองเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องเงินทองสนับสนุน

เมื่อทำครบระบบนี้แล้ว สำหรับเจ้าพ่อ คนนั้นก็กลายเป็นรัฐมนตรีเงาได้ โดยตัวเองใช้อำนาจเงินคุมส.ส.พวกนี้เรียกร้องให้พรรค ซึ่งเข้าร่วมรัฐบาลทำ เรื่องราวที่เป็นประโยชน์แก่ตนและหรือคอยปกป้องตนเวลาตัวมีปัญหาเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่บ้านเมือง

ลักษณะเจ้าพ่อนี้จะเห็นอยู่มากที่ตายไปก็มีมากและที่คงอยู่ต่อไปนั้นก็รอเวลาที่บารมีมากขึ้นก็จะได้เข้าไปเล่นการเมืองอย่างเปิดเผย บางคนก็ใช้เวลาช่วงรอคอยนั้นพยายามล้างเลือดที่เปื้อนตัวเอง ล้างความสกปรกที่ตัวเองทำมาตลอดหันมาบริจาคการกุศลให้มาก ๆ พยายามเข้าเกาะติดฐานอำนาจต่าง ๆ ที่มีเพื่อขอความคุ้มครอง ความปลอดภัยในตัวเอง สรุปได้ว่าเจ้าพ่อหลายคนกำลังเร่งสร้างภาพพจน์ของตัวเอง

อยู่เพื่อวันหนึ่งจะได้โอกาสเข้าไปร่วมขบวนการอำนาจเพราะมีข้อพิสูจน์มาแล้วว่าเจ้าพ่อรุ่นก่อนเขาทำกันได้ และสามารถจะพลิกสถานการณ์จากคนที่ต้องถูกมาตยธิปไตยโขกลับตุถูกมาเป็นต้องเรียกว่า "ท่าน" และยังได้เครื่องราชฯ อีกต่างหากด้วย ได้ทั้งเกียรติได้ทั้งอำนาจและก็ยังสามารถทำความชั่วร้ายต่อไปได้ โดยไม่ต้องหวั่นเกรงอะไรทั้งสิ้น (สายสัมพันธ์พวกนี้สามารถดูได้จาก ภาพประกอบที่ 2.6-1)

ที่มา : สันติ ลิ้มทองสกุล, 2537

ภาพ 2.6-1 : สายสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์ของเจ้าพ่อสายเก่าและสายใหม่

2.7 ผู้มีอิทธิพลและหวัคະແນกับการเลือกตั้ง

หลังการเลือกตั้งทุกครั้งมักจะปรากฏมีพฤติกรรมกาหาเสียงที่ผิดกฎหมายหรือไม่เปิดเผยอยู่เสมอ สิ่งเหล่านี้ปรกติแล้วตัวผู้สมัครจะไม่กระทำเอง แต่เป็นการกระทำของผู้สนับสนุนหรือที่มักเรียกรวม ๆ ว่าหวัคະແນ แม้บรรดารูปแบบของการหาเสียงชนิดเปิดเผยหรือเป็นกระบวนการหรือมีผลผลิตที่สร้างสาธารณะสามารถเห็นได้สัมผัสได้ ที่ก่อนหน้านี้ก็เกือบจะไม่มีรูปแบบใดเลยที่ไม่ต้องอาศัยบริการของบุคคลที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “หวัคະແນ” ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นบุคคลที่มีส่วนเกือบจะสำคัญที่สุด (ถ้าไม่ถึงกับสำคัญที่สุด) ในความสำเร็จของการได้รับเลือกตั้งของผู้สมัครแต่ละคน นอกจากนั้นในระยะหลัง ๆ นี้ในเขตพื้นที่บางจังหวัดได้ปรากฏว่ามีบุคคลอีกประเภทหนึ่งที่กำลังกลายเป็นผู้มีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในการกำหนดว่าใครจะได้เป็นส.ส. ของเขตเลือกตั้งนั้น นั่นคือผู้ที่เรารู้จักกันในนามของ “ผู้มีอิทธิพล” ประจำจังหวัดหรือประจำภาคนั้น ๆ อย่างไรก็ตามเมื่อเอ่ยถึงหวัคະແນและผู้มีอิทธิพลเราก็มักจะนึกถึงการหาเสียงนอกกรอบการหาเสียงที่ไม่เปิดเผยหรือภายในกรอบของกฎหมาย การพูดถึงการหาเสียงเลือกตั้งในประเทศไทยจึงเป็นไปไม่ได้เลยที่จะไม่เอ่ยบทบาทและความสำคัญของหวัคະແນและผู้มีอิทธิพลและเรื่องแรกที่จำเป็นจะต้องกล่าวถึงความหมายของ “ผู้มีอิทธิพล” และ “หวัคະແນ”

โดยปกติแล้วเมื่อเอ่ยถึง “ผู้มีอิทธิพล” ในการเลือกตั้งเราคงจะไม่ได้หมายถึงเฉพาะตัวบุคคลที่จะกลายเป็นผู้มีอิทธิพลขึ้นมาเฉพาะในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้งเท่านั้น เพราะผู้มีอิทธิพลตามความหมายโดยทั่วไป ได้แก่บุคคลที่เป็นที่ยอมรับกันอยู่ก่อนแล้วว่าเป็นผู้ที่กว้างขวางมีบุญบารมีเป็นที่นับหน้าถือตาในจังหวัดหรือในภาคนั้น ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากอุปนิสัยแบบ “นักเลง” ในความหมายเดิม ความสามารถหรือคุณงามความดีของบุคคลดังกล่าวในการช่วยเหลืออนุเคราะห์เป็นที่พึ่งพาแก่ประชาชนในชุมชนนั้น ๆ รวมตลอดถึงการให้ความร่วมมือแก่หน่วยงานราชการต่าง ๆ ในเขตจังหวัดหรือภูมิภาคนั้น ด้วยการช่วยเหลืองานราชการนับว่าเป็นบันไดขั้นสำคัญที่ผู้ที่มีอิทธิพลเหล่านี้ใช้ไปสู่ความเป็นผู้มีอิทธิพลที่ข้าราชการต้องเกรงใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่มีช่องว่างที่สำคัญเกิดขึ้นระหว่างบริการหรือ ความช่วยเหลือที่ประชาชนสามารถจะได้รับจากหน่วยของรัฐ เมื่อเปรียบเทียบกับที่ได้รับจากผู้มีอิทธิพลเหล่านี้ในหลายกรณีชื่อเสียงของผู้มีอิทธิพลเหล่านี้บางคนอาจขึ้นระดับเป็น “คนดัง” ของประเทศไปเลยก็ได้

อย่างไรก็ตามปัจจัยที่เอื้อให้ผู้มีอิทธิพลสามารถมีบทบาทดังกล่าวได้มากกว่าเป็นแค่เงาตามความนิยมของวัฒนธรรมหรือตำแหน่งผู้นำท้องถิ่นระดับกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านธรรมดา ๆ นั้นจะเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ คือการเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ในจังหวัดนั้น ๆ หลาย ๆ อย่าง หรือมีสาขาครอบคลุมไปหลายจังหวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการของผู้มีอิทธิพลเหล่านี้มักจะเป็นลักษณะที่มีการผูกขาดหรือเป็นกิจการประเภทอภิสิทธิ์ เช่น เรื่องของการค้าสุรา บุหรี่ ปาไม้ เหมืองแร่ หรือในระดับเล็กลงมาอาจเป็นเรื่องของการทำโรงฆ่าสัตว์ การส่งสัตว์ออกจำหน่ายต่างประเทศ

การที่มีฐานทางเศรษฐกิจที่มั่นคง คือผู้มีอิทธิพลทางการเมืองมีบุญบารมีแจกจ่ายช่วยเหลือผู้อื่น ประกอบกับมีกิจการธุรกิจทั้งที่ถูกต้องตามกฎหมายและนอกกฎหมายที่เข้าถึงมวลชนได้อย่างกว้างขวางดังกล่าวนี้อาจทำให้ผู้มีอิทธิพลเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีอิทธิพลในระดับภาคหรือระดับจังหวัดหากประสงค์จะลงสมัครรับเลือกตั้งเสียเองก็อยู่ในฐานะ "ตัวเต็ง" มาตั้งแต่ก่อนจะมีการเลือกตั้งเสียอีก เพราะถ้าจะว่าไปแล้วก็ได้มีบทบาทใกล้ชิดกับมวลชนมาโดยตลอด

ผู้มีอิทธิพลถ้าหากไม่สามารถจะลงสมัครรับเลือกตั้งได้เพราะถูกจำกัดโดยเงื่อนไขตามกฎหมาย เช่น มีบิดาเป็นคนต่างด้าวตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดหรือด้วยเหตุผลอื่นใดก็ยังจะสามารถให้การสนับสนุนผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่น เช่น ส.จ. หรือ ส.ท. และ ส.ส. ให้ได้รับเลือกตั้งได้อยู่ดี อนึ่งในการเลือกตั้งที่ผ่านมาทุกครั้งมีสัญญาณว่าผู้มีอิทธิพลหลายคนพยายามที่จะขยายฐานการเมืองของตนออกไปให้กว้างขวางขึ้น โดยการเข้าไปสนับสนุนผู้สมัครข้ามจังหวัดหรือเขตอิทธิพลเดิมของตน ซึ่งในเรื่องนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าเขตที่ผู้มีอิทธิพลนั้น ๆ ได้เริ่มเข้าไปมีผลประโยชน์หรือกิจการธุรกิจขนาดใหญ่ไว้ด้วยนั่นเอง (เดลินิวส์, 2531) เพราะฉะนั้นนอกจากความสัมพันธ์ระหว่างการเป็นผู้มีอิทธิพลในทางสังคมและการเมืองกับฐานอำนาจทางเศรษฐกิจในจังหวัดหรือในภูมิภาคซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นลักษณะของบุคคลชั้นนำสมัยใหม่ของสังคมไทยแล้ว สิ่งที่น่าจะได้พิจารณาต่อไปอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความสัมพันธ์หรือบทบาททางเศรษฐกิจของผู้มีอิทธิพลเหล่านี้ในระดับชาติผ่านทางพรรคการเมืองเพราะปรากฏว่าเมื่อมีการจัดตั้งรัฐบาลผู้มีอิทธิพลบางคนสามารถผลักดันให้ ส.ส.ในสังกัดของตนเองได้ก้าวหน้าทางการเมืองจนเป็นรัฐมนตรีมาแล้วมากกว่าหนึ่งสมัย (มติชน, 2531)

ในขณะเดียวกันก็ยังมีข้อสังเกตว่าผู้มีอิทธิพลดังกล่าวถือเป็นผลงานสำคัญของพรรคการเมืองที่ตนสนับสนุนที่จะผลักดันโครงการใหญ่ระดับพัน ๆ ล้านของรัฐบาลซึ่งทำท่าว่าจะล้มไปแล้วให้

กลับมาดำเนินการให้มีอีกครั้งด้วย แนวโน้มของผู้มีอิทธิพลที่มุ่งจะขยายอำนาจของตนออกไปจนเป็นระดับภูมิภาคหรือ ระดับชาตินี้เป็นสิ่งที่น่าจะได้จับตามองต่อไป

สำหรับห้วคะแนนอาจจะเป็นคน ๆ เดียวกันกับผู้ที่มีอิทธิพลก็ได้ คือผู้มีอิทธิพลมาจากแสดงบทบาทของห้วคะแนนได้ถูกต้องการ แต่ในขณะที่ห้วคะแนนอาจไม่เป็นผู้มีอิทธิพลทุกคนไป เพราะฉะนั้นในขณะที่กิตติศัพท์ชื่อเสียงของผู้มีอิทธิพลบางคนอาจเป็นที่รู้จักไปทั่วประเทศ แต่เราจะไม่ค่อยได้รู้ว่าใครเป็นห้วคะแนนให้แก่ผู้สมัครคนไหนเท่าไรนักทั้ง ๆ ที่ห้วคะแนนจะมีจำนวนมากกว่าผู้มีอิทธิพลมาก

นอกจากนั้นแล้วในขณะที่บทบาทของผู้มีอิทธิพลอาจไม่ปรากฏในบางพื้นที่ แต่ความสำคัญของห้วคะแนนนั้น ดูจะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในทุกเขตการเลือกตั้ง โดยเฉพาะในเขตเลือกตั้งที่กว้างใหญ่และประชาชนขาดความสนใจในเท่าที่ควรหรือในเขตพื้นที่ที่ทุรกันดารการคมนาคมไม่สะดวก ทำให้เป็นเรื่องจำเป็นที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งจะต้องอาศัยห้วคะแนน ความสัมพันธ์ที่ห้วคะแนนมีกับชาวบ้านนั้นก็หลากหลาย อาจจะเป็นเพียงความสัมพันธ์ของคนที่รู้จักกันธรรมดา ๆ ไปจนถึงความเป็นญาติพี่น้องกันหรือห้วคะแนนอาจจะเป็นผู้กว้างขวางหรือนักเลงโตในท้องถิ่นก็ได้ นั่นคือห้วคะแนนเป็นเสมือนตัวกลางระหว่างชาวบ้านผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งกับผู้รับสมัครเลือกตั้ง

ผู้สมัครจะยอมรับว่าห้วคะแนนเป็นสิ่งจำเป็นก็เพราะว่าห้วคะแนนเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ส่วนตัวใกล้ชิดหรือเป็นผู้นำชุมชนท้องถิ่นที่ชาวบ้านให้ความนิยมนับถือในขณะที่ชาวบ้านอาจจะไม่เคยรู้จักไม่เคยมีความสัมพันธ์หรือแม้แต่ไม่เคยเห็นผู้สมัครรับเลือกตั้งมาก่อนเลยก็ได้ บทบาทของห้วคะแนนจึงได้แก่การเชื่อมประสานระหว่างชาวบ้านกับผู้สมัครด้วยการพบปะชักชวนชาวบ้านให้ลงคะแนนสนับสนุนผู้สมัครส่วนความสำเร็จของห้วคะแนนในการชักจูงให้ชาวบ้านลงคะแนนเสียงให้แก่ผู้สมัครที่ตนสนับสนุนนี้จึงขึ้นอยู่กับว่าความสัมพันธ์ที่ตนมีกับชาวบ้านนั้นแน่นแฟ้นลึกซึ้งขนาดไหน เช่น เคยมีบุญคุณกันมากหรือไม่หรือตนเองเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านมากแค่ไหน ถ้าเป็นไปได้แล้วคุณสมบัติอันเป็นที่ต้องการในตัวห้วคะแนนน่าจะให้แก่คุณสมบัติดังกล่าวต่อไปนี้คือ

1. เป็นที่เคารพนับถือรักใคร่และเกรงใจของชาวบ้านในท้องถิ่นเพราะว่าได้ทำประโยชน์หรือมีบุญคุณกับชาวบ้านสามารถเป็นที่พึ่งของชาวบ้านได้
2. เป็นผู้มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในชุมชน
3. เป็นผู้นำของท้องถิ่น ทั้งที่เป็นตำแหน่งทางการและไม่เป็นทางการ
4. เป็นเครือญาติหรือเพื่อนสนิทของผู้สมัคร

5. มีคุณบัติพิเศษเฉพาะตัวคือ "ด่าก็เก่ง ฝึปากดี" ซึ่งจะทำให้ชาวไม่กล้าผิดสัญญา

แต่ถ้าปราศจากคุณสมบัติข้างต้นดังนี้คือ ในกรณีที่ความสัมพันธ์ระหว่างห้วคเณนกับชาวบ้านไม่ถึงกับลึกซึ้งแน่นแฟ้น ห้วคเณนก็อาจจะต้องอาศัยปัจจัยอย่างอื่น เช่น เงินเป็นเครื่องช่วยโน้มน้าวจิตใจของชาวบ้านให้สนับสนุนผู้สมัครของตนอีกแรงหนึ่งหรือในบางกรณีห้วคเณนก็อาจจะทำหน้าที่เป็นแค่กลไกประสานกันระหว่างการ "ซื้อ-ขาย" คเณนระหว่างผู้สมัครรับเลือกตั้งกับชาวบ้านผู้ใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งเท่านั้น แต่แม้แต่ในกรณีของการซื้อเสียงผู้สมัครจะไม่ใช้วิธีเป็นผู้ไปแจกเอง แต่จะมีห้วคเณนเป็นผู้นำแจกแล้วก็ต้องให้ตัวผู้จ่ายเงินแก่ชาวบ้านเป็นบุคคลที่ชาวบ้านนิยมนับถือหรือให้ความเชื่อถือด้วยการแจกเงินจึงจะได้ผล

ผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้ทำการคาดหว้งได้ว่าใน 5-10 ปีข้างหน้า ชนบทจะถูกพรรคการเมืองดึงเอามาเป็นพันธมิตรก่อนที่ชนบทจะมีพรรคการเมืองของตนเอง จะเห็นได้ว่าพรรคชาติไทยเองได้สร้างฐานอำนาจของตนเองในบรรดากลุ่มชนวนกลางและรวยแล้ว โดยเฉพาะในเขตภาคกลาง และกำลังพยายามมากขึ้นในเขตอีสานและภาคอื่น ๆ อาจกล่าวได้ว่าโครงการอีสานเขียว หาระพันบาร์ ที่พลเอกชวลิตมีส่วนเป็นตั้ตั้งตัวดีเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามสร้างคเณนนิยมให้กับตนเอง และเป็นการสร้างฐานอำนาจให้กับตนเองของพลเอกชวลิต นักการเมืองของพรรคอื่น ๆ ก็กำลังพยายามขยายฐานอำนาจของตนไปในชนบท โดยพยายามนำเสนอโครงการที่จะมีผลต่อเกาะตรโดยตรงมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อเตรียมตัวรับการเลือกตั้งในครั้งต่อไป

2.8 แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation Approach)

การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นปัจจัยที่สำคัญของสังคมที่พัฒนาแล้ว เราจะพบว่าการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองนี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่เกิดใหม่และประเทศที่พัฒนาแล้วทั่วโลก ต่างก็พยายามเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่า การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองนี้เป็นหัวใจของการปกครองในระบอบการเมืองที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักการเมือง และประชาชนได้แสดงออกต่อกันในทางการเมือง ซึ่งถ้า

พิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ส่วนหนึ่งของการศึกษาในเรื่องนั้นแท้จริงแล้วก็คือความพยายามที่จะทำความเข้าใจถึงพฤติกรรมของการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักการเมือง และประชาชนนั่นเอง ด้วยเหตุนี้การนำเอาความคิดเกี่ยวกับการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมาเป็นกรอบในวิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจกับการดำรงตำแหน่งกำนันนี้ เพราะน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยในการวิจัย

2.8.1 ความหมายของการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

ความหมายของการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น ได้มีผู้ให้นิยามไว้มากมายหลายท่าน เช่น Myron Weiner (อ้างถึงในปรกรณ์ ,2537) ได้สรุปคำนิยามของการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองที่มักจะนำมาอ้างอิงกันโดยทั่วไป โดยแบ่งออกเป็น 10 ความหมายด้วยกันคือ

1. การให้การสนับสนุนและการเรียกร้องต่อผู้นำรัฐบาล เพื่อให้ตอบสนองความต้องการใด ๆ
2. ความพยายามที่จะสร้างผลกระทบต่อการดำเนินงานของรัฐบาลที่ได้ผลและเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
3. กิจกรรมทางการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมาย เช่น การออกเสียงยื่นข้อเรียกร้อง การลobbies เป็นต้น
4. การใช้สิทธิเลือกตั้งตัวแทนเข้าไปใช้อำนาจแทนตัวเอง
5. ความรู้สึกแปลกแยกหรือตีตนนอกระบบการเมืองอันเนื่องมาจากการถูกกีดกันไม่ให้เขาได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วม
6. กิจกรรมของพวกที่ตื่นตัวในทางการเมือง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้รวมไปถึงการพูดคุย การถกเถียงปัญหาในทางการเมืองก็ได้ ไม่จำเป็นเสมอไปว่าจะต้องอยู่ในรูปของการใช้สิทธิเลือกตั้ง
7. กิจกรรมทางการเมืองทุกชนิด ทั้งแบบที่ใช้ความรุนแรงและแบบที่ไม่ใช้ความรุนแรง
8. กิจกรรมทางการเมืองและกิจกรรมที่ต้องการเข้าไปใช้สิทธิต่อการดำเนินการของข้าราชการด้วย
9. กิจกรรมที่กระทบกระเทือนต่อการเมืองระดับชาติ แต่บางคนมองว่าจะต้องรวมถึงกิจกรรมที่กระทบต่อองค์การส่วนท้องถิ่น
10. กิจกรรมทุกชนิดที่เป็นการเมือง

อย่างไรก็ตาม Weiner ได้สรุปนิยามของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยการแจกแจงเป็นองค์ประกอบย่อย ๆ 3 ประเภทย่อยด้วยกัน คือ

- 1.จะต้องมีกิจกรรม เช่น มีการพูดคุยและการดำเนินการใด ๆ แต่ทั้งนี้ไม่รวมถึงทัศนคติหรือความรู้สึก
- 2.จะต้องมีกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นการอาสาสมัคร
- 3.จะต้องมีข้อเลือกหรือทางเลือกมากกว่าหนึ่งเสมอ

Verba , Nie และ Kim ได้ให้นิยามการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่า "เป็นกิจกรรมที่ถูกต้องตามกฎหมาย กระทำโดยราษฎรโดยส่วนตัว โดยมีเป้าหมายที่มุ่งเข้าไปเพื่อมีอิทธิพลต่อการคัดเลือกบุคลากรของรัฐบาล และ หรือ กิจกรรมของรัฐบาล"

Huntington กับ Nelson ได้ให้นิยามการมีส่วนร่วมทางการเมืองว่าหมายถึงกิจกรรมที่ประชาชนโดยส่วนบุคคลมุ่งอิทธิพลต่อการตัดสินใจในนโยบายของรัฐบาล

โดยทั้งนี้ Huntington ได้หนดขอบเขตของคำนิยามไว้ว่า การมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น หมายถึง เฉพาะการกระทำไม่รวมถึงทัศนคติ เป็นการกระทำของผู้มีส่วนร่วมที่เป็นพลเมืองธรรมดาไม่ใช่นักการเมืองอาชีพ เช่น ผู้สมัครเข้ารับการเลือกตั้งหรือเจ้านายที่พรรคการเมือง กล่าวคือ กิจกรรมทางการเมืองของผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองที่เป็นประชาชนธรรมดาอันมีลักษณะเป็นช่วง ๆ ไม่ต่อเนื่อง (Intermittent) เป็นกิจกรรมที่ไม่เต็มเวลาและเป็นบทบาทรองบทบาทอื่น ๆ (พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว , 2533)นอกจากนี้การมีส่วนร่วมทางการเมืองยังหมายความว่าเฉพาะการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อกดดันหรือมีอิทธิพลต่อกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งเป็นผู้มีความชอบธรรมในการตัดสินใจแบ่งสรรคุณค่าที่มีอยู่ในสังคมอย่างจำกัดทั้งนี้ไม่รวมถึงการกระทำที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการกดดันหรืออิทธิพลต่อกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาล อย่างไรก็ตามไม่ว่ากิจกรรมหรือการกระทำจะสำเร็จหรือไม่ก็ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งนี้การเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองอาจจะเป็นไปได้ด้วยความสำเร็จของตนเองหรือการถูกระดมให้เข้าร่วมก็ได้

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นกิจกรรมต่าง ๆ ตามความสมัครใจของสมาชิกในสังคมการเมืองจะเลือกกระทำ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ต้องการมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายหรือการดำเนินการของรัฐบาลไม่ว่าจะเป็นในท้องถิ่นหรือระดับชาติก็ตาม รวมทั้งอาจเป็น

กิจกรรมที่ง่าย ๆ เช่นการพูดคุยถกเถียงปัญหาในทางการเมือง การไปใช้สิทธิเลือกตั้งหรือการสมัครรับเลือกตั้งเป็นตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งการกระทำนั้นอาจจะผิดกฎหมายหรือถูกต้องตามกฎหมายอาจใช้ความรุนแรงหรือไม่ใช้ความรุนแรง อาจจะสำเร็จผลหรือไม่สำเร็จผล หรือการทำโดยความสำนึกทางการเมืองหรือชักจูงระดมพลังก็ได้

2.8.2 รูปแบบของการเข้าร่วมทางการเมือง

เนื่องจากการเข้าร่วมทางการเมืองเป็นปรากฏการณ์ของกิจกรรมทางการเมืองหลายอย่างร่วมกันอยู่ รูปแบบต่าง ๆ ของการเข้าร่วมทางการเมืองในแต่ละสังคมอาจเน้นหรือให้ความสำคัญที่แตกต่างกันไป บางสังคมอาจให้ความสำคัญกับการไปใช้สิทธิเลือกตั้งระดับชาติ แต่ในบางสังคมอาจเข้าไปร่วมในรูปแบบของการเดินขบวนประท้วงก็ได้ นอกจากนั้นในการที่แต่ละคนยึดถือเอาการเข้าร่วมในรูปแบบใด ๆ เป็นแนวทาง ย่อมจะต้องมีกระบวนการที่แตกต่างกันออกไปด้วย

รูปแบบของการเข้าร่วมทางการเมืองตามทัศนะของ Verba ,Nie และ Kim ซึ่งได้ให้นิยามว่าเป็นกิจกรรมที่ถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้นรูปแบบของการเข้าร่วมทางการเมือง จึงแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบคือ

1. การใช้สิทธิเลือกตั้ง : เป็นกิจกรรมของบุคคลแต่ละคนในการเลือกตัวแทนของตนเข้าไปใช้อำนาจในการปกครอง สิทธิเลือกตั้งจึงอาจนับได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการควบคุมรัฐบาล แต่การไปใช้สิทธิเลือกตั้งจะแตกต่างไปจากกิจกรรมการเข้าร่วมในรูปแบบอื่น ๆ ที่สังคมเป็นผู้กำหนดโอกาสให้ เช่น 4 ปีต่อครั้ง จึงทำให้เกิดความรู้สึกสร้างสรรของคนมีน้อยมาก

2. กิจกรรมการณรงค์หาเสียง : เป็นกิจกรรมเช่นเดียวกับการใช้สิทธิเลือกตั้ง แต่เป็นไปในรูปของการเข้าไปรณรงค์หาเสียง กิจกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ประชาชนอาจใช้เพื่อเพิ่มอิทธิพลที่เขาพึงจะมีผลของการเลือกตั้ง กิจกรรมนี้นับเป็นกิจกรรมที่ค่อนข้างยากเมื่อเปรียบเทียบกับการไปใช้สิทธิเลือกตั้ง

3. กิจกรรมของชุมชน : เป็นกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กรที่ราษฎรร่วมกันดำเนินการแก้ไขปัญหาทางสังคมและทางการเมือง ในกรณีนี้ราษฎรจะร่วมมือกัน เพื่อใช้อิทธิพลต่อการดำเนินงานของรัฐบาล กิจกรรมในรูปแบบนี้เป็นไปอย่างที่แน่นอนและมีอิทธิพลมาก

4. การติดต่อเป็นการเฉพาะ : เป็นรูปแบบของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองและจะเกี่ยวเนื่องกับราษฎรรายบุคคลไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือข้าราชการเพื่อแก้ไขปัญหาใด ๆ เฉพาะตัวหรือของครอบครัว กิจกรรมในรูปแบบนี้มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐบาลน้อยมาก

Huntington กับ Nelson ได้จำแนกรูปแบบของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน แต่ก็ได้เพิ่มเติมบางรูปแบบเพื่อให้สมบูรณ์และครอบคลุมเนื้อหามากยิ่งขึ้น ดังนี้

1. กิจกรรมการเลือกตั้ง หมายถึง กิจกรรมการไปใช้สิทธิเลือกตั้งและการเข้าร่วมรณรงค์หาเสียงในการเลือกตั้งด้วย
2. การลobbies หมายถึง การเข้าหาหรือผู้นำทางการเมืองเพื่อหาหนทางทางเข้าไปมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐบาลโดยการให้ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นเกณฑ์
3. กิจกรรมองค์กร หมายถึง เป็นกิจกรรมทางการเมืองของกลุ่มองค์กรใด ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเข้าไปมีอิทธิพลต่อประเด็นที่เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะอย่าง หรืออาจเป็นผลประโยชน์ของส่วนร่วมก็ได้
4. การติดต่อ หมายถึง การเข้าหาเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือข้าราชการเป็นการส่วนตัว โดยปกติมุ่งหวังผลประโยชน์ส่วนตัวหรือครอบครัว
5. การใช้กำลังรุนแรง คือ กิจกรรมที่พยายามจะสร้างผลกระทบต่อการตัดสินใจในนโยบายของรัฐบาล โดยการทำร้ายร่างกายหรือทรัพย์สิน กิจกรรมนี้อาจดำเนินไปโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงผู้นำการเมือง เช่น การทำรัฐประหาร หรืออาจมุ่งที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง เช่น การปฏิวัติก็ได้

ส่วน Almond กับ Powell ได้จำแนกรูปแบบของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยแบ่งรูปแบบออกเป็น 2 รูปแบบใหญ่ คือแบบ Conventional กับแบบ Unconventional และในแต่ละรูปแบบยังจำแนกออกได้เป็นแบบย่อย ๆ อีก ดังตาราง 2.8-1

ตาราง 2.8-1 รูปแบบของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

Conventional แบบปกติ	Unconventional แบบไม่ปกติ
1.การออกเสียงเลือกตั้ง	1. การยื่นข้อเรียกร้อง
2.การพุดจาเรื่องการเมือง	2. การเดินขบวน
3.กิจกรรมการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง	3. การเข้าประจัญหน้ากัน
4. การจัดตั้งและการเข้าร่วมเป็นสมาชิก	4. การละเมิดกฎระเบียบของสังคม
5. การติดต่อส่วนตัวกับเจ้าหน้าที่ทางการเมือง	5. การใช้ความรุนแรงทางการเมือง
	5.1 ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน
	5.2 ประทุษร้ายต่อบุคคล
	6. สงครามกองโจรและปฏิวัติ

2.8.3 แบบแผนของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

สิทธิพันธุ์ พุทธทณ (2527 , 138)ได้กล่าวว่า การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในแต่ละรูปแบบของสังคมแต่ละสังคมอาจดำเนินไปใน 2 แบบแผนใหญ่ ดังนี้

1) การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเป็นอิสระ (Autonomous Political Participation) หมายถึง ลักษณะที่ราษฎรเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบใด ๆ ด้วยความพึงพอใจส่วนตัว เป็นไปด้วยความสมัครใจ หรือได้พิจารณาวิเคราะห์วิจารณ์ของตนเองเห็นประโยชน์ของการเข้ามีส่วนร่วม และมองเห็นว่าตนเองสามารถที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้อย่างแท้จริง

2) การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการปลุกระดม (Mobilized Political Participation) หมายถึง ลักษณะของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของราษฎรที่เป็นโดยไม่เกิดจากเจตน์จำนงของเขาเอง แต่เกิดจากผู้อื่นปลุกระดมให้เขาเข้าร่วมในการกระทำกิจกรรมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ โดยการขู่เข็ญ บังคับ ชักจูงหรือการใช้อิทธิพลทางวัตถุ ทั้งนี้ก็เพื่อให้เป็นไปตามที่ผู้ปลุกระดมต้องการ

2.8.4 สาเหตุของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

ในทางทฤษฎีนั้น การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลพยายามจะทำให้เป้าหมายของพวกเขาประสบความสำเร็จหรือบรรลุผลได้นั้น ถ้าพวกเขาเห็นว่าอาจจะกระทำได้โดยวิธีการที่ไม่เป็นการเมือง หรือเห็นว่าวิธีการที่

ไม่เป็นการเมืองน่าจะได้ผลดีกว่าวิธีการทางการเมืองแล้ว พวกนี้จะหุ้มเห้ให้กับวิธีการที่ไม่เป็นการเมือง แต่เป้าหมายบางประการจำเป็นต้องใช้วิธีการทางการเมืองเท่านั้นจึงบรรลุผลได้ เช่น เรื่องการประกันราคาข้าว การกำหนดอัตราแรงงานขั้นต่ำ เป็นต้น ดังนั้นเมื่อมีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเมืองขึ้น พวกนี้จำต้องเข้าไปมีส่วนร่วมโดยไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้

นอกจากนี้ในสังคมที่มีความขัดแย้ง มีปัญหาเรื่องเชื้อชาติ มีการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งปัญหาเหล่านี้จะอยู่ในรูปของการเมืองและจะก่อให้เกิดการปลุกกระดมอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบที่รุนแรงได้ ส่วนปัญหาอื่น ๆ ที่สังคมประสบเช่น การแจกแจงสวัสดิการ ปัญหาเศรษฐกิจ เหล่านี้อาจนำมาซึ่งการเข้าร่วมทางการเมืองในรูปแบบใด ๆ ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ามีวิธีการของรัฐบาลมีประสิทธิภาพและเปิดโอกาสให้ราษฎรได้เข้ามีส่วนร่วมได้มากน้อยเพียงไร เมื่อเทียบกับวิธีอื่น ๆ

ในที่นี้เราอาจจะสรุปประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นสาเหตุให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการสร้างความทันสมัย (Modernization) เป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างสังคมดั้งเดิมกับสังคมที่ทันสมัย กระบวนการนี้จะเป็นผลให้สังคมดั้งเดิมเปลี่ยนไป มีสภาพของความเป็นเมือง ความเป็นอุตสาหกรรมและระดับของการศึกษาที่สูงขึ้นทำให้ความคาดหวัง ความทะเยอทะยานของคนเพิ่มสูงขึ้นอันเป็นผลมาจาก Social Mobilization แล้วความคับข้องใจก็จะเกิดขึ้น และถ้าความคับข้องใจนี้ไม่สามารถถูกขจัดออกไปได้แล้ว ประชาชนก็จะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง สร้างการเรียกร้องเข้าสู่ระบบการเมืองมากยิ่งขึ้น
2. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนชั้นในทางสังคม การเปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลโดยตรงจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และจะมีผลเชื่อมโยงให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพิ่มขึ้นด้วย
3. อิทธิพลของปัญญาชนและการคมนาคมสื่อสารแบบใหม่ ในสังคมที่เกิดใหม่หลายประเทศที่นักศึกษา ปัญญาชนได้เข้าไปมีบทบาทที่สำคัญก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เช่นใน เติร์กเกีย เกาหลีใต้ ประเทศไทย เป็นต้น พวกนี้ยังมีส่วนในการกระตุ้นให้ประชาชนได้รู้สึกถึงสิทธิหน้าที่ในฐานะราษฎร นอกจากนี้อิทธิพลจากวิทยุ โทรทัศน์ ตลอดจนหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ยังมีผลต่อการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นอย่างยิ่ง โดยสื่อมวลชนเหล่านี้จะเป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง แน่แน่นอนว่าถ้า

ผู้ปกครองไร้ประสิทธิภาพ ไม่สามารถสนองต่อความต้องการของสมาชิกในสังคม ก็จะเป็นผลให้ข้อเรียกร้องต่างๆ อันเป็นผลจากการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองก็จะเพิ่มมากขึ้นด้วย

4. ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำทางการเมืองก็ถือเป็นสาเหตุประการสำคัญอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนาการขัดแย้งนี้มักจะเป็นความขัดแย้งระหว่างผู้นำที่อยู่ในอำนาจ ซึ่งไม่ต้องการให้ผู้นำใหม่ที่มีหัวคิดก้าวหน้าเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง เป็นเหตุให้กลุ่มผู้นำใหม่จำเป็นต้องหาทางปลุกระดมประชาชนให้ประชาชนเกลียดชังระบบการเมืองที่เป็นอยู่ สร้างความชอบธรรมให้ระบบการปกครองแบบใหม่ที่ยังอ้างว่าสามารถให้ความยุติธรรมมากกว่าเดิม การขัดแย้งนี้มักจะนำไปสู่การเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปของการใช้กำลังที่รุนแรง

5. รัฐบาลเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องราวในสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของสังคมมากยิ่งขึ้น ก็นับเป็นสาเหตุสำคัญอันจะนำไปสู่การเพิ่มขึ้นของการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง

6. อิทธิพลของการศึกษา มีผลมาจากการวิจัยที่พบว่าคนที่ได้รับการศึกษาในระดับที่สูงมีแนวโน้มว่าจะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่สูงกว่าบุคคลที่มีการศึกษาน้อย

การนำเอาแนวความคิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ปัจจัยทางการเมืองและเศรษฐกิจ กับการเข้าดำรงตำแหน่งกำนัน จะช่วยให้ทราบถึงสาเหตุ รูปแบบและแบบแผนของการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของกำนันและนักการเมืองแต่ละระดับที่เกี่ยวข้องกับกำนัน

2.9 เอกสารสำคัญ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิตยา สุวรรณะชญ และพี สุวรรณะชญ (2510 : 58) ได้ทำการศึกษาเรื่อง "กำนัน : บุคลิกภาพและทัศนคติ" พบว่าเหตุผลในการสมัครเข้าดำรงตำแหน่ง คือราษฎรขอร้องให้เป็นกำนัน เป็นหนทางให้ตนมีเกียรติยศ ชื่อเสียงช่วยให้มีอำนาจมาก ช่วยราชการ และยังพบอีกว่าผู้ดำรงตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านมีฐานะทางสังคมและเศรษฐกิจสูงกว่าประชาชน (ชาวบ้าน) ทั่วไปในชุมชนนั้น ๆ และมีฐานะเป็นผู้นำที่แท้จริงในชุมชน

จุมพล ม่วงทอง (2527 : 81-85) ศึกษาเรื่อง "แรงจูงใจของราษฎรในการเข้าเป็นกรรมการกลางหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (หมู่บ้าน อพป.)" ศึกษาเฉพาะกรณีผู้ที่มาจากการเลือกตั้งใน

อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด" พบว่าเกี่ยวกับแรงจูงใจในการเข้าเป็นกรรมการกลางหมู่บ้าน อพป. นั้น ราษฎรมีแรงจูงใจในการเข้าเป็นกรรมการกลางในระดับปานกลาง โดยได้รับอิทธิพลที่ก่อให้เกิดแรงจูงใจด้านต่าง คือ อิทธิพลด้านผลตอบแทนจากการเป็นกรรมการกลาง อิทธิพลด้านบุคคล และอิทธิพลจากงาน ในหน้าที่ ส่วนการศึกษาคณะกรรมการกลางพบว่าปัจจัยที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมบางประการคือ เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ แตกต่างกันจะมีแรงจูงใจในการเข้าเป็นกรรมการกลางแตกต่างกัน และคณะกรรมการกลางที่มีความรู้ความเข้าใจในงานอพป. ต่างกันจะมีแรงจูงใจในการเข้าเป็น กรรมการกลางแตกต่างกัน

พิเชษฐ คิชนรังษี (2529 : 114) ได้ศึกษาเรื่อง "แรงจูงใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองของ ผู้นำชุมชนไทย ศึกษากรณีผู้นำชุมชนในเขตอำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม" พบว่า ผู้นำชุมชนมีแรงจูงใจในการเข้ามาบริหารทางการเมืองเข้ามาดำรงตำแหน่งเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาจังหวัด หรือเข้าร่วมสนใจกิจกรรมทางการเมืองอื่น ๆ เพราะต้องการเกียรติยศชื่อเสียงเป็นสำคัญแม้สวัสดิการที่ทางราชการจะให้ตอบแทนนั้นน้อยมาก แต่พวกเขาก็ยินดีที่จะเป็นและพบว่าโดยเนื้อแท้แล้วบุคคลเหล่านี้เข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งเกียรติยศชื่อเสียงแล้ว อาจรวมไปถึงอำนาจเพราะตำแหน่งดังกล่าวมีอำนาจที่กฎหมายรองรับให้อยู่แล้วและตราบไต่ที่ยังมีอำนาจย่อมมีอิทธิพล แม้ไม่ใช่โดยตรงต่อรัฐหรือราชการก็ยังมีโดยอ้อม

อุษา ว่องวงศ์ภพ (2523) ได้ศึกษาในเรื่อง "ภูมิหลัง แรงจูงใจ และพื้นฐาน อำนาจของผู้นำทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทย" พบว่าในการเข้าสู่การเมืองของผู้นำทางการเมืองเพื่อแสวงหาหรือรักษาผลประโยชน์ตนเองหรือกลุ่มเศรษฐกิจที่ผูกพันอยู่

ชูเกียรติ มุทธากาญจน์ (2530) ได้ศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยศึกษาถึงอำนาจ อำนาจหน้าที่และอิทธิพล รวมถึงมูลเหตุจูงใจภายในอื่น ๆ ที่มีผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยเปรียบเทียบกับผู้ใหญ่บ้าน กำนันที่ได้รับรางวัลดีเด่น พบว่า ผู้ใหญ่บ้านต่างๆ ในตำแหน่งเดียวกันมีอำนาจหน้าที่เท่ากัน แต่มีอำนาจต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยในและปัจจัยนอกของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปัจจัยภายในที่สำคัญของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้แก่ บุคลิกภาพที่น่าเชื่อถือ เอาจริง เอาจริงในการปฏิบัติหน้าที่และเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญมากกว่าผู้อื่น ส่วนปัจจัยภายนอกที่สำคัญได้แก่การมีญาติพี่น้องมาก นโยบายหรือคำสั่งของ

หน่วยเหนือที่ชัดเจนและบุคลิกภาพของผู้สั่งการ นอกจากนี้ความคาดหวังว่าจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หรือคาดหวังว่าจะได้รับความเคารพนับถือ หรือความนิยมชื่นชอบ ซึ่งกำหนด ผู้ใหญ่บ้านมีความคาดหวังว่าจะได้รับในการปฏิบัติหน้าที่ก็เป็นปัจจัยเกื้อหนุนอันจะก่อให้เกิดความมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ได้

บำเพ็ญ บินไทยสงค์ (2528) ได้ทำการศึกษาถึงแรงจูงใจการเป็นนักการเมือง : ศึกษากรณีนักการเมืองของจังหวัดเชียงราย พบว่า ปัจจัยซึ่งเป็นมูลเหตุแรงจูงใจที่มีส่วนผลักดันให้บุคคลเข้ามีส่วนร่วมในทางการเมืองหรือเข้าวงการเมืองในระดับนักการเมือง คือ

- 1) ความสำนึกในความสำคัญทางการเมือง
- 2) ความไว้วางใจทางการเมือง
- 3) การตอบสนองความต้องการทางจิตใต้สำนึก
- 4) การแสวงหาชื่อเสียงเกียรติยศ
- 5) การรักษาผลประโยชน์ส่วนตัว
- 6) การรักษาความเป็นธรรมในสังคม

การวิจัยยังพบอีกว่า สถานภาพทางการศึกษาทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนอาชีพซึ่งเป็นทรัพยากรของแต่ละบุคคลมีความสำคัญในการกระตุ้นให้บุคคลเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองระดับนักการเมือง และเมื่อนำปัจจัยด้านแรงจูงใจและทรัพยากรมาพิจารณาร่วมกันแล้วสามารถแบ่งประเภทนักการเมืองแบ่งเป็น 4 ประเภทคือ

- 1) นักการเมืองที่มีทรัพยากรมาก และมีแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับสูง หรือเรียกว่าการเมืองอาชีพ
- 2) นักการเมืองที่มีทรัพยากรมากแต่มีแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับต่ำ หรือเรียกว่านักการเมืองอาชีพ
- 3) นักการเมืองที่มีทรัพยากรน้อย แต่มีแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับสูง หรือเรียกว่านักการเมืองสมัครเล่น
- 4) นักการเมืองที่มีทรัพยากรน้อย และมีแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองระดับต่ำ หรือเรียกว่านักเสี่ยงโชคการเมือง

นคร เสรีรักษ์ (2528) ได้ทำการศึกษาถึง “นักธุรกิจในการเมืองไทย : กรณีศึกษามูลเหตุจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง โดยทำการศึกษาเชิงประจักษ์เกี่ยวกับทัศนคติเรื่องมูลเหตุจูงใจให้นักธุรกิจเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และได้ศึกษาทัศนคติทางการเมืองของนักธุรกิจ และความเข้าใจในการประกอบอาชีพธุรกิจ และความเข้าใจในบทบาททางการเมือง โดยศึกษาเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยมัชฌิมเลขคณิต (X) ของนักธุรกิจที่ได้รับการเลือกตั้งเป็น ส.ส. และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอายุและการศึกษากับตัวแปรทัศนคติของนักธุรกิจทั้งสองกลุ่มเกี่ยวกับมูลเหตุจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปรากฏว่า นักธุรกิจที่เป็น ส.ส. มีคะแนนเฉลี่ยมัชฌิมเลขคณิตของมูลเหตุจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองต่ำกว่านักธุรกิจที่ไม่ได้เป็น ส.ส. แต่ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างนักธุรกิจทั้งสองกลุ่มมีทัศนคติอยู่ในระดับเดียวกันคือไม่ยอมรับว่ามีมูลเหตุจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง เนื่องจากความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของรัฐเพื่อให้ได้มาและรักษาผลประโยชน์ของตนเอง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเนื่องจากกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาเป็นผู้ประกอบการในธุรกิจขนาดกลาง ดังนั้น ความจำเป็นที่จะต้องอาศัยอำนาจทางการเมืองเพื่อปกป้องรักษาผลประโยชน์ของตนเองจึงยังไม่เห็น และยังไม่จำเป็นนักแต่จะมีมากขึ้นเมื่อขนาดของธุรกิจมีขนาดใหญ่ขึ้นจึงจำเป็นต้องทำการปกป้องโดยอาศัยอำนาจทางการเมือง

ประติษฐ์ ทิพย์สุมาลัย (2513) ได้ศึกษาถึง “ความขัดแย้งในทางการเมืองท้องถิ่น : ศึกษากรณีการขยายเขตเทศบาลนครศรีธรรมราช โดยเป็นการศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นถึงสภาพการณ์ต่อสู้ทางการเมืองเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ โดยสามารถแจกแจงให้เห็นถึงลักษณะที่ผลประโยชน์มีความเกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับความพยายามในการขยายเขตเทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวคือ

1) เป็นการสูญเสียตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้นำชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ ในพื้นที่ที่มีขยายเขต

2) พรรคการเมืองเข้าไปเกี่ยวข้องกับกลุ่มที่ได้หรือเสียผลประโยชน์ และกลุ่มชนเหล่านี้ได้ให้การสนับสนุนพรรคการเมืองอยู่

3) เกิดการสูญเสียผลประโยชน์ในเขตที่มีการขยายเนื่องจากผลการบังคับใช้เทศบัญญัติ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเทศบาล

จากประเด็นทั้ง 3 เมื่อมาประกอบกันก็มีส่วนผลักดันให้เกิดการต่อสู้ทางการเมืองในกระบวนการทางการเมือง ซึ่งเกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นของเมืองนครศรีธรรมราช

ยุดิศักดิ์ เอกอัคร (2523) ได้ศึกษาในเรื่อง “ผู้นำทางการเมืองระดับท้องถิ่น : การศึกษาเฉพาะกรณีเกี่ยวกับบทบาทและอำนาจทางการเมืองของผู้ใหญ่บ้านในเขตอำเภออำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี ในช่วงปี พ.ศ. 2521-2522” พบว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ใหญ่บ้านมีส่วนช่วยสร้างคะแนนนิยมเพิ่มพูนอำนาจทางการเมืองของผู้ใหญ่บ้านได้มาก แต่ฐานะทางเศรษฐกิจดีมิใช่ข้อยืนยันที่ชัดเจนว่ามีอำนาจทางการเมืองสูงอย่างเด่นชัดกว่าผู้ใหญ่บ้านคนอื่น ๆ ระยะเวลาของการเข้าอยู่ในตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้น มีผลต่อบทบาททางการเมืองไม่น้อย

สำหรับในแนวความคิดทั่วไปเกี่ยวกับการเมืองการปกครองระดับหมู่บ้านของประชาชนและผู้ใหญ่บ้านนั้น สะท้อนให้เห็นว่าผู้ใหญ่บ้านยังคงเป็นตัวกลางที่ติดระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ประชาชนยังคิดว่าผู้ใหญ่บ้านยังคงเป็นผู้รับภาระแทนตนได้ ซึ่งอาจช่วยให้รัฐบาลสามารถใช้ผู้ใหญ่บ้านเป็นเครื่องมือในการปกครองในระดับท้องถิ่นได้อย่างสำเร็จต่อไป โดยมอบภาระความรับผิดชอบทั้งหมดให้ผู้ใหญ่บ้านเดิม แต่ผลเสียที่เกิดขึ้นก็คือทำให้ประชาชนปราศจากความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่ตื่นตัวทางการเมืองเท่าที่ควร และผลกระทบทางการเมืองทั้งหมดให้กับผู้ใหญ่บ้านอันจะทำให้แนวทางการพัฒนาที่มุ่งสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองอย่างมีคุณภาพและมีความรับผิดชอบ ตระหนักถึงหน้าที่และสิทธิทางการเมืองของตนเองอาจไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

ลักษณะการที่ประชาชนจำเป็นต้องพึ่งพาหรือผลกระทบให้ผู้ใหญ่บ้านมีประโยชน์ด้านการปกครอง คือผู้ใหญ่บ้านจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในหมู่บ้าน ทำให้เกิดเอกภาพเล็ก ๆ ในการปกครอง ช่วยให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประชาชนในประเทศ แต่ผลเสียคืออาจขัดขวางและไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนมีความสนใจและเข้าร่วมทางการเมืองได้โดยทางอ้อม

กมล ประเสริฐกุล (2527) ได้ศึกษาในเรื่อง “โครงสร้างอำนาจและความรู้สึกมีสมรรถนะทางการเมืองของชนชั้นนำท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีชนชั้นนำตำบลหนึ่งของอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง พบว่า ชนชั้นนำในแต่ละหมู่บ้านของตำบลที่ศึกษาที่ได้รับการยอมรับ หรือได้รับความไว้วางใจให้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจต่อประเด็นปัญหาที่สำคัญสองประการคือ ประการแรกเป็นบุคคลที่ให้ความสนใจและทุ่มเท

การทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง และประการที่สอง เป็นบุคคลที่มีตำแหน่งทางการที่สำคัญในหมู่บ้าน สำหรับบุคคลที่ได้รับความไว้วางใจมากที่สุดได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านที่มีคุณลักษณะเหมือนผู้ใหญ่บ้าน

ชัยยศ ศิริวัฒนบรร (2531) ได้ทำการศึกษาในเรื่อง “ ความรู้ความเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของ กรรมการสภาตำบล : ศึกษาเฉพาะกรณีกรรมการสภาตำบลผู้ทรงวุฒิ จังหวัดอุบลราชธานี ” พบว่า กรรมการสภาตำบลผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่มีระดับความรู้ความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่ในฐานะกรรมการสภาตำบลอยู่ในปานกลาง และในประเด็นที่ตอบผิด และไม่ทราบมากนั้นเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับ 1 บทบาทและหน้าที่และโครงสร้างของสภาตำบล แต่ความรู้ที่กรรมการสภาตำบลผู้ทรงวุฒิต้องการเพิ่มมากที่สุดกับเกี่ยวข้องด้านการวางแผนและการจัดทำโครงการ ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการที่รัฐบาลได้ให้สภาตำบลเป็นองค์กรหลักในการดำเนินงานตามโครงการสร้างงานในชนบท บุคลากรของสภาตำบลจึงเห็นว่า ความรู้ด้านการวางแผนและการจัดทำโครงการมีความจำเป็นมากกว่าด้านอื่น นอกจากนี้ยังพบว่ากรรมการสภาตำบลในฐานะเป็นผู้ตรวจสอบ ดูแลผลประโยชน์และเข้าร่วมในกิจกรรมของสภาตำบล และข้าราชการที่ปฏิบัติงานในเขตตำบลนั้นยังมีบทบาทสูงกว่ากรรมการสภาตำบลผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งนี้เนื่องมาจากสถานภาพในสังคม การอยู่ในตำแหน่งที่สำคัญ และโอกาสการรับรู้ใกล้ชิดข้อมูลข่าวสารมากกว่า นอกจากนี้ยังพบว่าหน้าที่กรรมการสภาตำบลผู้ทรงคุณวุฒิเข้าร่วมเป็นกรรมการสภาตำบลนี้ด้วยความตั้งใจที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมมากกว่าแรงจูงใจค่าตอบแทน

วรเกียรติ สมสร้อย (2533) ได้ทำการศึกษาในเรื่องของ “ ปัญหาและทางเลือกในการปรับปรุง สภาตำบล ” พบว่า พฤติกรรมของคณะกรรมการ คณะกรรมการฯ ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้-ความตั้งใจ ในการบริหารงาน ขาดความรับผิดชอบและความกระตือรือร้น และไม่คำนึงถึงเหตุผลมากนัก ถูกชักจูงได้ง่าย และบางแห่งประธานมักใช้อำนาจในการตัดสินใจ

ถวัลย์ วรเทพพิพิพงษ์ (2510) ได้ทำการศึกษาในเรื่อง “ การเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้าน ” พบว่า

- 1) วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้สำหรับการเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่บ้านนั้นห่างไกลจากการรับรู้ในทางปฏิบัติ
- 2) เป้าหมายของการบริหารงานที่วางไว้มักได้รับการเปลี่ยนแปลงไปด้วยข้อจำกัดบางอย่าง

สุนทร รุ่งเรือง (2525) ได้ทำการศึกษาในเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองตนเอง ศึกษาเฉพาะกรณีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเมืองพัทยา (ครั้งแรก)เมื่อวันที่ 25 มกราคม 2524 พบว่า ในการหาเสียงเลือกตั้งของผู้สมัครรับเลือกตั้งได้มีการซื้อเสียงในรูปแบบต่าง ๆ กันได้แก่ การจัดเลี้ยงอาหารและเครื่องดื่ม แจกเงินและสิ่งของเพื่อจูงใจให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งไปลงคะแนนให้ตนรวมทั้งมีการซื้อบัตรประจำตัวประชาชนมาเก็บไว้เพื่อมิให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งให้กับฝ่ายตรงข้าม จึงอาจกล่าวได้ว่าการเลือกตั้งทั่วไปครั้งที่สองที่มีผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งเพียง ร้อยละ 39.44 ทั้ง ๆ ที่มีการหาเสียงกันอย่างคึกคักกันมาก ประชาชนส่วนใหญ่รู้ข่าวสารเกี่ยวกับการเลือกตั้งเป็นอย่างดี มีความสนใจและตั้งใจจะไปใช้สิทธิเลือกตั้งกันมาก แต่กลับไปใช้สิทธิน้อยอาจมีผลจากการซื้อเสียงที่มุ่งไม่ให้มีผู้ไปใช้สิทธิมากก็ได้ แสดงว่าในการเลือกตั้งมีการระดม(Mobilize) ให้ผู้ไปใช้สิทธิเลือกตั้งเพียงบางกลุ่มเท่านั้น กำหนดผู้ใหญ่บ้านและหน่วยราชการก็ไม่มีการระดมให้ผู้ไปใช้สิทธิแต่อย่างใด

ประทีป จงสืบทธรรม (2528) ได้ทำการศึกษาในเรื่อง ผู้นำสตรีในการปกครองระดับท้องถิ่นของไทย : ศึกษาบทบาทความเป็นผู้นำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านสตรีทั่วประเทศ พ.ศ. 2528. ซึ่งผลการวิจัยทำให้ทราบว่าเหตุใดกำนันจึงถูกมองว่าเป็นกลไกสำคัญหรืออาจเป็นหัวคะแนนที่ดีให้กับผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งในตำแหน่งต่าง ๆ ได้ ก็คือพบว่าประชาชนให้การยอมรับนับถือต่อกำนันผู้ใหญ่บ้านในฐานะผู้ปกครอง ทำให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน นอกจากจะมีบทบาทในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชน ตามนโยบายหรือกฎหมาย กำหนดให้ปฏิบัติแล้ว ยังจะต้องปฏิบัติหน้าที่ซึ่งมิได้มีกฎหมายหรือบทบัญญัติใดกำหนดให้กำนันผู้ใหญ่บ้านปฏิบัติ คือ

1) งานสังคมต่าง ๆ ในหน้าที่ ในส่วนภูมิภาคปรากฏว่า โดยทั่วไปประชาชนมีงานพิธีต่าง ๆ ตามกฎหมาย เช่น งานบวชนาค ขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน โทนจุก งานศพ หรืองานสังคมอื่น ๆ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านต้องรับเชิญจากบุคคลทุกระดับ ทั้งในท้องที่ของตนเองและตำบลหมู่บ้านข้างเคียง เพื่อให้เป็นประธานหรือแขกผู้มีเกียรติอยู่เสมอ ในฐานะที่กำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำในท้องถิ่น การเข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมในกิจการสังคมต่าง ๆ นั้นทำให้ประชาชนมีความรู้สึกอบอุ่นใจและมีผลไปถึงการปฏิบัติงานด้านการปกครองของกำนันผู้ใหญ่บ้านในอันที่จะได้รับความช่วยเหลือร่วมมืออย่างดียิ่งในโอกาสต่อไป

2) งานเทศกาลและงานรัฐพิธี โดยปกติแล้วกำนันผู้ใหญ่บ้านมักมีบทบาทในการจัดงานประเพณีตามเทศกาลหรืองานประจำปีโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งได้แก่ งานสงฆ์ทำบุญแก้ตัวรับปีใหม่ งานสงกรานต์ งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า งานลอยกระทง เป็นต้น ซึ่งงานต่าง ๆ เหล่านี้เป็นงานที่ราษฎรในท้องถิ่นทั่วไปเชื่อถือและปฏิบัติ

สืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี และเป็นบทบาทสำคัญของกำนันผู้ใหญ่บ้านที่จะมีโอกาสแสดงออกซึ่งความเป็นผู้นำ และสร้างความสมัครสมานสามัคคีให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน นอกเหนือไปจากงานประเพณีทั่วไปแล้ว งานราชพิธี ซึ่งถือว่าเป็นงานประเพณีของชาติ เช่น งานวันปิยะมหาราช งานเฉลิมพระชนพรรษา กำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำ บรรดาพ่อค้าประชาชนร่วมพิธีในงานดังกล่าว ซึ่งทางอำเภอและจังหวัดจัดขึ้น

นอกจากกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะมีบทบาทในงานสังคมต่าง ๆ งานเทศบาลรวมทั้งงานรัฐพิธีแล้ว กำนัน ผู้ใหญ่บ้านต้องปฏิบัติหน้าที่ในฐานะผู้นำท้องถิ่น ในเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น งานพัฒนาท้องถิ่น งานจัดหาทุน สิ่งของ หรือทำกิจกรรมบางอย่างตลอดจนงานต้องรับมาเยี่ยมเยียนและข้าราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เงินทางมาที่หมู่บ้านและตำบลของตน

จึงพอสรุปได้ว่า ความรับผิดชอบตามขนบธรรมเนียมประเพณีและค่านิยมทางสังคมของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีอยู่มิใช่น้อย โดยที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีอำนาจที่อย่างกว้างขวางดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ทำให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นผู้ที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับทุก ๆ คน ทั้งที่เป็นราษฎร พ่อค้า นักการเมือง ตลอดจนกระทั่งข้าราชการในอำเภอ อาจกล่าวได้ว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีส่วนเกี่ยวข้องกับประชาชนนับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ซึ่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านจะแสดงบทบาท “ผู้บำบัดทุกข์ บำรุงสุข”

สมเกียรติ วันทะนะ (2536) ในเรื่อง “เจ้าพ่อกับนักวิชาการ ในกรอบวิสัยทัศน์ ไร่พรมแดน” พบว่า ลักษณะของเจ้าพ่อในสายตานายอำเภอและสารวัตรทั่วประเทศ

ประเด็นที่ให้ความหมายในเชิงบวก สรุปว่ามี 6 ด้าน คือ

- 1) เจ้าพ่อเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในสังคมไทย
- 2) นายอำเภอและสารวัตรใหญ่ส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับเรื่องราวของเจ้าพ่อ
- 3) เจ้าพ่อต้องมีฐานะร่ำรวยเป็นส่วนใหญ่
- 4) เจ้าพ่อเป็นราชาการก็ได้
- 5) เจ้าพ่อเป็นนักการเมืองได้
- 6) เจ้าพ่อมีส่วนสร้างความเจริญให้กับท้องถิ่น

ประเด็นที่ให้ความหมายในเชิงลบ สรุปว่ามี 6 ด้าน คือ

- 1) นายอำเภอและสารวัตรใหญ่กลุ่มใหญ่ที่สุดมีความเห็นว่าเจ้าพ่อต้องเป็นบุคคลที่มีธุรกิจผิดกฎหมาย
- 2) ไม่คิดว่าเจ้าพ่อเป็นคนดี

- 3) ไม่แน่ใจว่าเจ้าพ่อเป็นบุคคลที่ได้รับความรักและนับถือจากคนในท้องถิ่นหรือไม่
- 4) คิดว่าเจ้าพ่อจะต้องเลี้ยงมือปืน
- 5) ไม่แน่ว่าเจ้าพ่ออาจมีอำนาจมากกว่านักการเมือง
- 6) ไม่แน่ใจว่ามีอำนาจมากกว่าข้าราชการหรือไม่

สังสิต พิริยรังสรรค์และผาสุก พงษ์ไพจิตร ได้ทำการวิจัยในเรื่องเจ้าพ่อในสังคมไทย โดยการสำรวจที่ส่งออกไป 9 สาขาอาชีพ ปรากฏว่า ส.ส. ตอบมาน้อยที่สุด พบว่าเครื่องชี้วัดถึงความร้ายแรงของเศรษฐกิจนอกกฎหมายในเศรษฐกิจสังคมไทยตัวหนึ่งคือ รัฐมนตรี 6-10 คน ในคณะรัฐมนตรี (กรม.) ชุดปัจจุบันที่ถูกเรียกว่าเป็นเจ้าพ่อ หรือ เป็นลูกหรือญาติกับเจ้าพ่อหรือเจ้าพ่ออยู่เบื้องหลัง ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 12-20. ของกรม. ทั้งหมด และเกี่ยวกับรายชื่อเจ้าพ่อในสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน ผลปรากฏว่าผู้มีรายชื่อติดอันดับหนึ่งคือ นายสมชาย คุณปลื้ม 2.นายแคล้ว ธนิกุล 3.นายเจริญ พัฒนดำรงฤทธิ์ 4.นายจุมพล สุภารังสี 5.นายปิยะ อังกินันท์ 6.นายชัชวาลย์ คงอุดม 7.นายวัฒนา อัครวาท 8.นายโส ณะวิสุทธิ 9.นายบรรหาร ศิลปอาชา และ 10. นายสมชาย ฤกษ์วรารังสี

จากแนวความคิดทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยต้องการ ศึกษาปัจจัยการเมืองและเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติที่คาดว่าเป็นสาเหตุประการหนึ่งในการเข้ามาดำรงตำแหน่งกำนัน ซึ่งความจริงแล้วปัจจัยสาเหตุที่มีผลในการเข้ามาดำรง ตำแหน่งกำนันนั้นน่าจะมีเป็นจำนวนมากกว่าที่ระบุไว้ในที่นี้ แต่ผู้วิจัยมีข้อจำกัดหลายประการในเรื่องระยะเวลาและงบประมาณในการวิจัยจึงจะขอศึกษาแต่ปัจจัยที่กล่าวมาเท่านั้น